

บทที่ ๒

พุทธจริยศาสตร์กับการบริโภคปัจจัย ๔

การบริโภคปัจจัย ๔ เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์มนุษย์เกิดมาต้องมีการบริโภคปัจจัย ๔ เพื่อหล่อเลี้ยงให้ชีวิตมีการดำเนินไปได้ การบริโภคปัจจัย ๔ มีคำถามอยู่ว่าบริโภคอย่างไร จึงจะมีคุณค่า บริโภคอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์แก่นุญมากที่สุดและไม่ผิดหลักศีลธรรมอันดีงามผู้วิจัยจะขอเสนอประเด็นสำคัญการบริโภคปัจจัย ๔ ตามหลักพุทธปรัชญาเพื่อให้ได้เห็นแนวคิดหรือมุมมองและมีความเข้าใจเกี่ยวกับการบริโภคตามแนวพุทธปรัชญา ซึ่งจะขอเสนอรายละเอียดไว้ดังนี้

๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

จริยศาสตร์คือศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติของมนุษย์ และว่าด้วยปัญหาที่ว่าความดีคืออะไร ความชั่วคืออะไร ความถูกต้องคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร หน้าที่ ภาระ และสิทธิคืออะไร การที่จะศึกษาพุทธจริยศาสตร์ให้ลึกซึ้งและถูกต้องจะต้องศึกษาทำความเข้าใจความหมายก่อน ซึ่งมีนักปราชญ์ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

วสิน อินทสระ ได้ให้ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ว่า พุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเมื่อแปลตามตัวอักษรแล้วก็คือ จริยศาสตร์แนวพุทธนั่นเอง อีกนัยหนึ่ง คือ จริยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา พุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งท่านผู้มีพระพุทเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุดเพราะจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุดมคติของชีวิตหรือความดีอันสูงสุด (Supreme good) เพื่อให้ถึงความดีงามอันสูงสุด^๑

พระเทวินทร์ เทวินโท ได้ให้ความหมายว่าพุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติและกริยาอาการที่ควรปฏิบัติของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดย

^๑ วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ธรรมดา ๒๕๔๕), หน้า

ใจความรวมคือ ผู้ได้ตรัสรู้ริยสัจ ๔ (ธรรมชาติโดยย่อ) ผู้รู้แจ้งโลก (โลกวิทู) ผู้ตื่นจากกิเลส เครื่องเศร้าหมอง (อุปกิเลส) ผู้เบิกบาน (พุทฺโธ) คือได้บำเพ็ญประโยชน์อย่างสมบูรณ์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ในแง่จุดมุ่งหมายของมนุษย์ มนุษย์ได้บัญญัติค่านี้นี้ขึ้นมาใช้ เพื่อประโยชน์ในการสื่อสารระหว่างกัน โดยได้แปลงค่านี้นี้มาจากคุณค่าอาการของธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง^๒

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้วิเคราะห์ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ไว้ดังนี้ คือพุทธะผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานจริยะ ความประพฤติ กิริยาอาการที่ควรประพฤติศาสตร์ ตำรา วิชา ระบบวิชาความรู้เมื่อสงเคราะห์ศัพท์ทั้งหมดเข้าด้วยกันเป็นพุทธจริยศาสตร์คือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติและกิริยาที่ควรปฏิบัติของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน^๓

เกเอิ้น ชยติลเลเก ได้ให้ความหมายว่า พุทธจริยศาสตร์หมายถึง หลักประพฤติ ปฏิบัติที่จะพยายามตอบปัญหาที่ว่า เราควรทำอะไร เป้าหมายของชีวิตควรจะเป็นอย่างไร เราจะต้องปฏิบัติหรือแก้ไขตนอย่างไรจึงจะบรรลุซึ่งความดีสูงสุด หรือเราควรทำอะไรเพื่อความดีของสังคมหรือเพื่อประโยชน์สุขของมนุษยชาติ หัวใจของพุทธจริยศาสตร์พอสรุปได้ว่า จงเว้นชั่ว ทำความดีและชำระจิตของตนให้ผ่องใส^๔

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักประพฤติของมนุษย์เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นหลักประพฤติของมนุษย์เพื่อให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นหลักประพฤติที่จะพยายามตอบปัญหาที่ว่า เราควรทำอะไร เป้าหมายชีวิตควรเป็นอย่างไร พุทธจริยศาสตร์ จัดเป็น “จริยศาสตร์ศาสนา” ด้วยเหตุผลที่ว่า “พุทธจริยศาสตร์” มีรากฐานจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนาพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักความประพฤติที่ดี งามของ ซึ่งจะมีหลักศีลธรรม คุณธรรม เน้นอนตายตัว ซึ่งกฎเกณฑ์ชัดเจนตายตัว ผิดถูก บุญ-บาป แยกส่วนกันอย่างชัดเจน ในขณะที่จริยศาสตร์ เน้นเรื่องการโต้แย้งและแสวงหาเหตุผล อันว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ โดยมีปลายทางอยู่กับคำว่า “ควร-เหมาะสม” โดยไม่มีการตัดสินชัดเจนลงไปว่าถูกหรือผิด พุทธจริยศาสตร์ (Buddhit Ethics) เป็นจริยศาสตร์และจริยธรรมที่สอนดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา

^๒ พระเทวินทร์ เทวินโท, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔) หน้า ๑๕

^๓ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

^๔ ดร.เกเอิ้น ชยติลเลเก, จริยศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗) , หน้า ๒-๓

ไม่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท จึงสอนให้ตื่นอยู่เสมอและให้เป็นอยู่ด้วยความเบิกบานกาย เบิกบานใจ ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในสถานะอย่างไรก็ตาม

๒.๒ ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์

การศึกษาลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ได้ศึกษาลักษณะทั่วไปของพุทธจริยศาสตร์ หลักการของพุทธจริยศาสตร์ ทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethic Theory) กฎของพุทธจริยศาสตร์ และจุดมุ่งหมายของพุทธจริยศาสตร์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ลักษณะทั่วไปของพุทธจริยศาสตร์

(๑) ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ไม่ได้มีลักษณะบังคับ เหมือนกฎหมาย และมีบทลงโทษ เหมือนบางศาสนา เช่น เมื่อชาวพุทธทำผิดศีล จะไม่มีข้อบังคับอันใดที่จะต้องให้ชาวพุทธต้องได้รับโทษ แต่เสนอให้พิจารณาเพียงว่าทำผิดศีล จะมีผลจากการกระทำนั้น ที่เรียกว่า “กรรม” อันเป็นจากการกระทำของผู้นั้นเอง เช่น “ทำกรรมข้อปาณาติบาต มีผลทำให้อายุสั้น มีโรครุม”^๕ เป็นต้น

(๒) ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ มีความเป็นสมบูรณ์นิยม (Absolutly) กล่าวคือเป็นหลักความประพฤติที่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัวไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมาเช่นเดียวกับจริยศาสตร์ศาสนาอื่น ๆ เป็นหลักสากลที่ครอบคลุมมนุษย์ทุกคน เช่น หลักเบญจศีล-ฆ่าสัตว์ ไม่ว่าจะใคร อะไร สัตว์เล็ก น้อยใหญ่ ที่ใด เวลาใด ลักทรัพย์ ไม่ว่าจะลักของใคร ที่ไหน เมื่อไหร่ เวลาใดก็จัดว่าเป็นอกุศลนาทาน ไม่มีข้อยกเว้น ถือว่าผิดศีล และมีผลเป็นบาปอย่างแน่นอนนอกจากนี้จริยศาสตร์ยังสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

ประการที่ ๑ พุทธจริยศาสตร์ในแบบเดิม (Tradition) ซึ่งหมายถึงคำสอนที่มาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและให้ผู้ถือปฏิบัติได้ปฏิบัติตามเพื่อการพ้นทุกข์ หลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ ที่สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่ มีภาวะของ “อนัตตา” หลักกรรมและหลักสรีรภาพ โดยที่พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อกรรม ผลของ

^๕ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๐/๓๕๐.

กรรม รวมไปถึงสรรพชีวิตล้วนมีกรรม การกระทำเป็นผู้กำหนด ไม่ใช่สิ่งอื่นใดมากำหนด บันดาล หรือหลักปัจจุสมุปบาท - อิทัปปัจจยตา ที่สัมพันธ์ความเป็นเหตุผล ไม่มีสรรพสิ่งใดที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นเหตุเป็นผลของกันไม่มี “สิ่งนี้มี-อีกสิ่งหนึ่งจึงมี สิ่งนี้เกิด-อีกสิ่งหนึ่งจึงเกิด”

ในหลักการทางพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมาก ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต และสถานภาพของผู้ปฏิบัติ เช่น ธรรมของชาวบ้านที่เรียกว่า “คฤหัสถ์” ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อการปฏิบัติให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในแบบ “ชาวบ้านก็เรียกว่า “ฆราวาสธรรม” ธรรมของพระราชาหรือนักปกครอง “ทศพิธราชธรรม” เป็นต้น

ดังนั้นหลักแนวคำสอนของพระพุทธศาสนาในความหมายนี้ เมื่อสรุปรวมอาจนินิยามตามโอวาทปาฏิโมกข์ที่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่ว่า “สพฺพ ปาปสฺส อกรรม-ไม่ทำความชั่วทั้งปวง, กุสลสฺสุปสมฺปทา ทำแต่ความดี, สจฺจิตฺตปริโยทปนํ ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์”^๖ โดยความหมายคือ ชาวพุทธผู้ปฏิบัติได้ละเว้นบาปที่จะเป็นทางนำสู่เหตุผลแห่งความชั่ว ทำให้การกระทำที่จะก่อให้เกิดผลดีเพื่อการปฏิบัติดีไม่เกิด พร้อมทั้งส่งเสริมให้ทำ “ความดี” เพื่อความดีงามของการอยู่ร่วมกันในสังคม และเพื่อเป็นฐานของการยกจิตขึ้นสู่ระดับที่สูง ที่เรียกว่า “ทำจิตใจผ่องใส” ที่มีปลายทางเพื่อการพ้นทุกข์ หรือไปสู่มรรคผลนิพาน (โลกุตระ) เป็นลำดับต่อไป

ประการที่ ๒ พุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย (Contemporary) เป็นชุดอธิบายความหมายของพุทธจริยศาสตร์ โดยหลักคำสอนในทางพุทธศาสนา ในประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ หรือเกณฑ์เพื่อการพิจารณาและตัดสินใจในกรณีที่ต้องมีทางเลือก ๒ ทาง เพื่อเป็นการยุติข้อขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะด้วยเหตุผลของความก้าวหน้าในด้านต่างๆ ความซับซ้อนทางสังคมมีอยู่สูงในปัจจุบัน การตีความและชุดอธิบายคำสอนในทางศาสนาในรูปแบบเดิม (Traditional) ไม่เพียงพอต่อการที่จะตอบคำถามประเด็นปัญหาในเชิงสังคมได้อย่างเพียงพอ ระหว่างการปฏิบัติตนเพื่อความดีงามตามศีลธรรม กับความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของ “ชีวิต” ในฐานมนุษย์^๗

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

^๗ ดวงเด่น นุเรมรัมย์, พุทธจริยศาสตร์, (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.baanjommyut.com> (๑ ธ.ค. ๒๕๕๕).

๒.๒.๒ หลักการของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhit Ethics) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักการแห่งความประพฤติและวิธีการปฏิบัติของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และผู้หมดจดจากกิเลส จนได้พระนามว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวคือ เป็นจริยศาสตร์และจริยธรรมที่สอนให้ชาวพุทธศาสนิกชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท จึงสอนให้ชาวพุทธตื่นอยู่เสมอและให้เป็นอยู่ด้วยความเบิกบานกายเบิกบานใจ ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในสถานะอย่างไรก็ตาม โดยสอนให้มีพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก (พุทธัง ธรรมัง อังขามิ) พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า (ธัมมัง ธรรมัง อังขามิ) และพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า (สังฆัง ธรรมัง อังขามิ) เป็นที่พึ่งและเป็นหลักการที่ใช้ในการดำเนินชีวิต พุทธจริยศาสตร์ จัดเป็นศาสตร์และจริยธรรมใน ๕ ลักษณะ คือ^๔

๑. เป็นพุทธจริยธรรม คือ หลักการประพฤติและวิธีการปฏิบัติตัวของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นส่วนของธรรมชาติ

๒. เป็นพรหมจรรย์ (พรหมจริย) คือ หลักการประพฤติและวิธีการปฏิบัติที่ประเสริฐเพื่อทำที่สุดทุกข์ให้แก่ตัวเองตามวิธีการของอริยสัจ ๔ ประการ หรือตามแบบของพรหมวิหาร ๔ ประการ

๓. เป็นพระวินัย (ศีลธรรม) หรือ กฎระเบียบ วิธีการหรือหลักการประพฤติที่ทำให้คนมีกาย วาจาและใจดีและเป็นวิธีประพฤติที่น่าเลื่อมใสศรัทธา

๔. เป็นสังฆธรรม คือ สิ่งที่เป็นจริง มีอยู่จริงในการะบวนการของธรรมชาติ หรือกฎความเป็นจริงของธรรมชาติในแนวกว้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่โดยธรรมชาติ

๕. เป็นสามัญลักษณะ คือ อาการที่เสมอกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หรือใดลักษณะ คือ อาการที่เหมือนกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ๑ ลักษณะ หรือ เป็นปฏิจางสมุปบาท คือ ธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นแบบพลวัต หรือเป็นธรรมนิยาม คือ ธรรมชาติที่เหมือนกันอย่างแน่นอน หรือ ธรรมฐิติ คือ ธรรมชาติที่มีหลัก มีกฎที่เหมือนกันอยู่ ๑ ลักษณะ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

^๔ พระเทพวินทร์ เทวินโท, พุทธจริยศาสตร์. หน้า ๖๗.

๒.๒.๓ ทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethic Theory)

ทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ เป็นข้อความที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ของพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็น จริยศาสตร์ที่ประกอบไปด้วยทั้งเหตุและผลอย่างครบถ้วน ทำนองเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญ ๆ ๓ ส่วน คือ ๑) ธรรมชาติหรือสสาร (พระอภิธรรมปิฎก) ซึ่งเป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่มีสภาวะเป็นอนัตตา เป็นสิ่งสัมพัทธ์ (สพเพ ธมฺมา อนัตตา) คือ มีการรวมตัวกันและมีการแยกสลายออกจากกันอยู่ตลอดเวลา จนไม่มีตัวตนที่แน่นอน รวมไปถึงค่าของพุทธจริยศาสตร์ ๒) ข้อประพฤติปฏิบัติตัวของมนุษย์ต่อธรรมชาติ (พระสุตตันตปิฎก) ที่จะทำให้สังคมมนุษย์มีความสุขและวิธีการที่จะทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้มนุษย์เกิดความทุกข์ และ ๓) ศีล กฎ ระเบียบ ข้อบังคับสำหรับมนุษย์ (พระวินัยปิฎก) ซึ่งเป็นข้อห้ามไม่ให้มนุษย์ทำ ถ้ามุขยล่วงละเมิดศีลก็จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ เป็นทฤษฎีอะไรครอบคลุมถึงสิ่งใดบ้างและอย่างไร

๒.๒.๔ กฎของพุทธจริยศาสตร์

กฎ อาจเกิดได้ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ เกิดจากการอุปมานข้อเท็จจริง โดยการรวบรวมจากข้อเท็จจริงหลาย ๆ ข้อเท็จจริงของพุทธจริยศาสตร์ มาสังเคราะห์เป็นมโนคติแล้วเอามโนคติหลาย ๆ มโนคติมาสังเคราะห์เป็นหลักการ แล้วจะกลายเป็นกฎที่เป็นจริงเกิดจากการอนุมานทฤษฎี โดยการดึงเอาส่วนย่อย ๆ ของทฤษฎีมาสังเคราะห์เป็นกฎ กฎในลักษณะนี้ เช่น กฎของพุทธจริยศาสตร์ และกฎสัดส่วนพหุคูณ เป็นต้น ซึ่งเป็นกฎที่มีอยู่จริงของธรรมชาติ^๕

ดังนั้นกฎของพุทธจริยศาสตร์เป็นกฎที่เกิดขึ้นจากการเอาข้อเท็จจริงของธรรมะ หรือธรรมชาติหลาย ๆ ประการของพุทธจริยศาสตร์มารวมกันเข้าเป็นกฎการรักตัวเอง ซึ่งเป็นกฎ เป็นสภาวะหนึ่งของสสาร ทำให้สสารมีสภาวะเย็น ทำให้สสารมีการรวมกันเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ทำให้สสารรวมกันอยู่อย่างถาวร กฎ (Law) ของพุทธจริยศาสตร์ มีลักษณะคล้ายกับหลักการของพุทธจริยศาสตร์ กฎและหลักการจึงสามารถใช้แทนกันได้ เพราะกฎก็คือหลักการอย่างหนึ่ง แต่เป็นหลักการที่มักจะเน้น ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผล และกฎมีความเป็นจริงในตัวของมันเอง มีความเป็น

^๕ จริยศาสตร์ทั่วไป และพุทธจริยศาสตร์, <http://www.buddhabucha.net/general-ethics-and-buddhist-ethics/>, [๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๕].

ปรนัยอยู่ในตัวเอง และสามารถพิสูจน์ทดลองได้ ผลตรงกันทุกครั้ง และถ้าหากมีผลการทดลองใดที่ขัดแย้งกับกฎแล้ว กฎนั้นจะต้องยกเลิกไป เพราะเป็นกฎที่ไม่ถูกต้อง แต่กฎไม่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ว่า ทำไมเหตุกับผลจึงมีความสัมพันธ์กันเช่นนั้น สิ่งที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลภายในตัวกฎได้ก็คือ หลักการของพุทธจริยศาสตร์ หรือทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์

จากที่กล่าวมารวมความได้ว่า กฎ คือ สิ่งเหมือนกันหรือสิ่งที่มีจุดกำเนิดเหมือนกันของสรรพสิ่งที่มีอยู่ ที่เป็นอยู่ และสิ่งที่ดำเนินไปอยู่หรือเปลี่ยนแปลงไปอยู่ของธรรมชาติ หรือสสารอย่างมีระบบและเป็นจริงอย่างแน่นอนตายตัว ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตามหลักการของพุทธจริยศาสตร์ คือ ให้ละความชั่ว ให้ทำความดี และให้ทำกายใจของตนเอง ให้บริสุทธิ์ผ่องใส ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ การที่คนละความชั่ว ทำความดี ทำกายใจของตนให้บริสุทธิ์ เป็นการกระทำเพราะรักตัวเอง เพราะฉะนั้น กฎของพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นกฎ การรักตัวเอง โดยมีปรัชญาของพุทธจริยศาสตร์ที่มีพื้นฐานอยู่บนปรัชญาแบบวัตถุนิยมที่เป็นจริยศาสตร์แบบสุขนิยม ทรรศนะพุทธจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีลักษณะสำคัญ ๑ ประการ คือ (๑) การไม่ทำความชั่ว (๒) กระทำแต่ความดี (๓) ทำจิตใจให้บริสุทธิ์^{๑๐} จะเห็นได้ว่าลักษณะสำคัญของพุทธจริยศาสตร์นั้นมีพื้นฐานสำคัญคือเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติของมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นว่าสิ่งไหนควรประพฤติและสิ่งไหนไม่ควรประพฤติ อีกทั้งยังมีลักษณะแสดงถึงวิธีการที่จะทำให้เข้าถึงความดีสูงสุดอีกอีกด้วย โดยคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์นั้นมีคุณค่ามาก เมื่อบุคคลปฏิบัติให้ถึงพร้อมแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ๑ ประการในปัจจุบัน คือ (๑) อัดตัตตะ หมายถึง ประโยชน์ที่ได้ฝึกฝนอบรมตนเองดีแล้ว บรรลุผลแห่งการศึกษาที่แท้จริง ถึงความเจริญงอกงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ เช่น สมบูรณ์พร้อมด้วยวิชาความรู้และความประพฤติ พึงตนเองได้ทั้งทางกายและทางจิตใจ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรม ตลอดทั้งปรมัตถะอันเป็นประโยชน์สูงสุดหรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต (๒) ปรัตตะ หมายถึง ประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือประโยชน์ของท่าน คือ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และมีความสามารถที่จะนำชีวิตของตนให้เกื้อกูลอุดหนุนแก่ผู้อื่นได้ด้วยการช่วยเหลืออนุเคราะห์ สงเคราะห์ผู้อื่น ทำตนให้เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งทางวัตถุอันเป็นรูปธรรมและทางจิตใจอันเป็นนามธรรม (๓) อุภยัตตะ หมายถึง ประโยชน์รวมทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากสิ่งที่เป็นกลางในทางวัตถุ

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา รถโดยสาร เป็นต้น ในทางนามธรรม เช่น ศิลปวิทยาและศีลธรรม ดำเนินชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์เพื่อความสุขและความดีงามร่วมกัน อย่างน้อยไม่ให้แสวงหาประโยชน์ตนแต่ไปกระทบกระเทือนเขาเพื่อให้เขาเสียหายหรือไม่ให้ประโยชน์สุขส่วนรวมเสียหาย^{๑๑}

๒.๒.๕ จุดมุ่งหมายของพุทธจริยศาสตร์

จุดหมายหรือความดีสูงสุดทางจริยธรรม คือ จุดที่ต้องการ จุดที่ต้องประสงค์ จุดที่ต้องการประสบ จุดที่ต้องการได้สัมผัส หรือสิ่งที่ดีที่สุดที่มีค่ามากที่สุดสำหรับชีวิตเป็นจุดหมายร่วมของชีวิต เช่น คุณสุข สิ่งที่ต้องการ หรือจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความสะดวกสบาย และความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน คุณปัญญา สิ่งที่ต้องการ คือ อยากจะรู้ว่า ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด บาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ คืออะไร เป็นธรรมชาติ เป็นสสารหรือไม่ได้เป็นธรรมชาติ ไม่ได้เป็นสสาร เพื่อจะได้นำเอาความรู้เหล่านี้มาใช้ในการดำเนินชีวิต ส่วนคุณมनु สิ่งที่ต้องการที่สุด จุดหมายที่ดีที่สุดของชีวิต คือ ทั้งความสุขกายสุขใจ ทั้งปัญญาความรู้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ต้องการทั้งหมด คุณวิมุติ สิ่งที่ต้องการที่สุดให้แก่ชีวิต คือ การหลุดพ้นจากความสมหวัง ความผิดหวัง ความสุข ความทุกข์ จะได้ดำเนินชีวิตอย่างอิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ ในโลก^{๑๒}

พุทธจริยศาสตร์ถือว่า จุดหมายหรือความดีสูงสุดทางจริยธรรมนั้น คือ ความสุขที่เป็นเอกภาพ โดยไม่มีความทุกข์เจือปน มีอาการของความสุขาการเดียว เป็นความสุขที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการไม่มีกิเลส แต่มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ตามความเป็นจริงที่มีอยู่อย่างปรมาตถสัจจ มีความสุขที่เกิดขึ้นจากความเป็นอิสระภาพของชีวิต และความเป็นอิสระภาพจากความทุกข์ เป็นสภาวะสูงสุดของธรรมชาติ ความสุขเหล่านี้เองที่ร่วมกันเป็นหนึ่ง และเป็นความดีสูงสุด เป็นนิพพานสุข เป็นบรมสุข เป็นความสมบูรณ์ทางศีลธรรมเป็นจุดหมายสูงสุดหรือความดีสูงสุดของพุทธจริยศาสตร์ที่สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ทุกคนและทุกขณะเวลา และสามารถที่จะบรรลุได้ในชีวิตนี้และในโลกนี้ จุดมุ่งหมายของพุทธจริย

^{๑๑} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), *ธรรมนุญชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๒} พุทธจริยศาสตร์ ว่าด้วยแนวความคิดตามหลักคิดสำหรับชาวพุทธ, <http://www.learners.in.th/blogs/posts/246981?locale=en>, [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖]

ศาสตร์ ในการศึกษาทางพุทธปรัชญาได้กำหนดจุดมุ่งหมายทางพุทธจริยศาสตร์ ออกเป็น ๓ ระดับ คือจุดหมายระดับพื้นฐาน เป็นระดับที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน มีศีลเป็น พื้นฐานในการดำเนินชีวิตเพื่อให้ชีวิตเป็นปกติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลกันและกัน คือ มี กาย วาจา ใจ ที่สภาพและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^{๓๓} ซึ่งจะ เป็นพื้นฐานที่ดีต่อไปยังจุดหมายระดับกลาง จุดหมายระดับกลาง เป็นจุดหมายที่พระพุทธองค์ ต้องการให้พุทธศาสนิกชนมีจิตใจที่ เป็นสมาธิ คือ สงบและเยือกเย็นแน่วแน่เด็ดเดี่ยวและเข้มแข็ง ในการดำเนินชีวิตซึ่งจะเป็นพื้นฐานพัฒนาความดีให้สูงยิ่งขึ้นไปถึงจุดหมายระดับสูง จุดหมาย ระดับสูง เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าทรงต้องการให้พุทธศาสนิกชน มีปัญญา ความรู้คู่คุณธรรม ใช้ ปัญญาความรู้เป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินชีวิตและใช้ปัญญาความรู้เพื่อนำชีวิตไปสู่จุดมุ่งหมาย ที่สูงสุด คือ พระนิพพาน

๒.๓ ความหมายของการบริโภคตามแนวพุทธจริยศาสตร์

การบริโภคจัดเป็นความจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ที่ไม่สามารถขาดได้ การที่จะ ศึกษาเกี่ยวกับการบริโภคปัจจัย ๔ ตามทฤษฎีพุทธจริยศาสตร์จำเป็นที่จะต้องศึกษาความหมาย ก่อน เพื่อเป็นพื้นฐานในการที่จะเข้าใจว่า การบริโภคตามทฤษฎีพุทธจริยศาสตร์เป็นอย่างไร การบริโภคเป็นกิจกรรมเป็นเพื่อความอยู่รอดของทุกชีวิต แต่เมื่อชีวิตนั้นวิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์ การบริโภคก็มีใช้เรื่องของกายอย่างเดี๋ยวกต่อไป หากยังสัมพันธ์กับจิตและเกี่ยวข้องกับ สิ่งแวดล้อม เพราะมนุษย์นั้นเป็นองค์รวมของกายและจิต พร้อมๆ กับที่เป็นส่วนหนึ่งของ สิ่งแวดล้อม ความหมายของการบริโภคปัจจัย ๔ มีนักปราชญ์ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายการบริโภคแนวพุทธไว้ว่า การ บริโภคคือ การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับความพอใจโดยเกิดคุณภาพ ชีวิตขึ้น หมายความว่า การบริโภคจะต้องมีจุดหมายคือจะต้องระบุให้ชัดเจนไปว่าได้ผลหรือบรรลุ

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ,*เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๗๘-๘๐..

จุดหมายอะไร จึงเกิดความพึงพอใจ ไม่ใช่แค่เกิดความพอใจขึ้นมาลอยๆ บนจุดหมายที่แอบแฝง^{๔๔}

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ความหมาย การบริโภคนิยมในพระธรรมของพุทธจริยศาสตร์ว่า การบริโภคนิยมหมายถึง การการบำบัดความต้องการเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น บริโภคคุณค่าที่แท้จริง การบริโภคนิยมพุทธปรัชญาตระหนักถึงความจริงข้อนี้ จึงให้ความสำคัญแก่การบริโภคนิยมในฐานะกิจพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชีวิต โดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่า พุทธปรัชญานั้นมุ่งแต่การพัฒนาในด้านจิตใจอย่างเดียว แต่แท้จริงแล้ว การพัฒนาในทางพุทธปรัชญาครอบคลุมทั้งเรื่องกายใจ และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสังคมและธรรมชาติ การทำกรรมฐานหรือบำเพ็ญเพียรทางจิต แม้จะเป็นจุดเด่นของพุทธปรัชญา แต่ก็มิใช่วิถีทางเดียวเท่านั้นในการพัฒนาตน แม้แต่การบริโภคนิยมก็เป็นวิถีทางสำคัญในการพัฒนาตนอย่างครอบคลุมทุกความหมายได้เหมือนกัน^{๔๕}

มานพ นักการเรือน ได้ให้ความหมาย การบริโภคนิยมในพระธรรมของพุทธปรัชญาว่า การบริโภคนิยมพุทธ หมายถึง การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับความพอใจโดยเกิดคุณภาพชีวิตขึ้น ซึ่งการบริโภคนิยมจะต้องมีจุดหมายว่าจะบริโภคเพื่ออะไรจุดหมาย ควรจะเป็นการได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดด้วยการบริโภคที่น้อยที่สุด การลดการบริโภคและการแข่งขันให้มาแบ่งปันกันจะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสันติสุขได้^{๔๖}

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ในทางพุทธจริยศาสตร์ การบริโภคนิยมปัจจัย ๔ เป็นการบริโภค เพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของความเป็นมนุษย์เท่านั้น มิได้มุ่งพัฒนาวัตถุซึ่งเป็นคุณค่าภายนอก โดยรู้จักการใช้ปัญญาในการรู้จักพิจารณาในการที่จะเลือกบริโภคปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงมีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง การบริโภคนิยมเป็นปัจจัยระดับพื้นฐานของการสร้างเหตุปัจจัยที่ดีงาม อันจะนำไปสู่การไม่ตกเป็นทาสตัณหา คือ ความเป็นอิสระภาพ การ

^{๔๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓.

^{๔๕}พระไพศาล วิสาโล, *อยู่อย่างพอเพียง ทศสัณทวนกระแสบริโภคนิยม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มูลนิธิคุ้มครองผู้บริโภค, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๔๖}รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ นักการเรือน, *พระพุทธศาสนากับการบริโภคนิยม*, (ออนไลน์) แหล่งที่มา : [http://src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=885\(๕ ธ.ค. ๒๕๕๕\)](http://src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=885(๕ ธ.ค. ๒๕๕๕)).

บริโภคแนวพุทธต้องรู้จักตั้งเป้าหมายหรือคำถามว่า บริโภคเพื่ออะไร สิ่งที่บริโภคนั้นเป็นไปด้วย ความเป็นประโยชน์หรือไม่ จะเห็นได้ว่าการบริโภคเชิงพุทธนั้นจำเป็นที่จะต้องคิดอย่างมีเหตุผลอยู่เสมอ หากไม่มีการใช้ปัญญาคิดอย่างแยบคายมีเหตุผล คุณค่าที่เกิดจากการบริโภคก็จะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน

๒.๔ ประเภทของการบริโภค

๒.๔.๑ การบริโภคปัจจัย ๔ ของบรรพชิต

ปัจจัยคือสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต, เครื่องอาศัยของชีวิต, สิ่งจำเป็นชีวิต มี ๔ ประการ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค บริโภคได้ ๔ ประการ ดังนี้

(๑) การใช้เครื่องนุ่งห่ม การใช้เครื่องนุ่งห่มในพระพุทธบริษัทนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระภิกษุสงฆ์ กำหนดพิจารณาก่อนจะใช้เครื่องนุ่งห่มความว่า “เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว ใช้สอยเครื่องนุ่งห่มเพียงเพื่อบำบัดหนาว ความร้อน บำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบุง ลมแดด และสัตว์เลื้อยคลานเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่เกิดความละอาย” บทพิจารณาดังกล่าวแสดงให้เห็นวัตถุประสงค์และประโยชน์จริงที่จะได้รับจากเครื่องนุ่งห่มนั้นคือเพื่อป้องกันบรรเทาอันตรายจากธรรมชาติมีหนาว ร้อน ฝนตกและช่วยบำบัด บรรเทาอันตรายจากสัตว์จำพวกเหลือบ บุง เป็นต้น^{๑๑} ที่สำคัญเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรปิด หากไม่ปกปิดเป็นเรื่องน่าอาย เสื่อมเสียถูกตำหนิติเตียนได้ การนุ่งห่มตามวัตถุประสงค์ที่กล่าวมานี้จะช่วยให้คนไม่ไปให้ความสำคัญแก่ค่านิยมแฟชั่นต่าง ๆ จนกลายเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจทั้งของคนและของประเทศชาติอย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน การใช้เครื่องนุ่งห่มตามวัตถุประสงค์ก็เป็นการมาสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง เช่น การใช้ผ้าไตรจีวรของพระภิกษุสามเณร พระอานนท์ออกแบบมา ๒๕๐๐ กว่าปี แล้วยังคงใช้ได้คืออยู่และคงใช้ได้ไปอีกนานเพราะอำนวยประโยชน์ให้เต็มตามวัตถุประสงค์ของการใช้เครื่องนุ่งห่มนั้น พระพุทธเจ้าทรงเน้นหนักในด้านความสะอาด การทะนุถนอม ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าของเครื่องนุ่งห่มเหล่านั้น เมื่อเครื่องนุ่งห่มเหล่านั้นขาด หากอยู่ในวิสัยที่จะซ่อมซุนปะได้ก็ควรทำ หากขาดมากแล้วให้ปะใช้ตามควรแก่ชนิดผ้า ขอนี้พระอานนท์เถระได้แสดงวิธีการใช้จีวรที่พระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพีนครทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการหมุนเวียนใช้ (Recycle) นำกลับมาใช้ใหม่ (Reuse) นำกลับไปผลิตใหม่ (Reducc) ความว่า “ภิกษุเมื่อได้จีวรใหม่มาให้มอบจีวรเก่าของตนแก่ภิกษุรูปอื่น ภิกษุรูปนั้นจะให้จีวรเก่าของตนแก่รูปที่มีจีวรเก่ากว่าต่อ แต่นั่นทำจีวรเก่าเป็นผ้าปูนอน

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒-๒๓/๒๒.

ทำผ้าปูนอนเก่าเป็นผ้าเปดาน เอาผ้าเปดานเก่าทำผ้าเช็ดเท้าเก่าขายปนกับดินฉาบฝา” เศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับระบบชีวิตของพระสงฆ์มีกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ สีลหรือแบบแผนแห่งการปฏิบัติอันเป็นข้อห้ามและขออนุญาต ที่แสดงแก่พระสงฆ์ ข้อห้ามเกี่ยวกับการประพฤติดิพรหมจรรย์และขออนุญาตในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความต้องการปัจจัย ๔ โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อเครื่องนุ่งห่ม คือ จีวรที่ทรงอนุญาต ๓ ผืน เหลือจากนั้นจัดเป็นของสาธารณะจะไม่ถือเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว

(๒) การบริโภคอาหาร พุทธจริยศาสตร์มีแนวคิดเกี่ยวกับการบริโภคปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะอาหารเพราะเหตุว่าอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต พระพุทธศาสนาจึงมีหลักคำสอนเรื่องการบริโภคอาหารโดยการพิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคปัจจัย ๔ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น พิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้คือประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งนั้นและคุณค่าเทียมคือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่มีความจำเป็นหรือสิ่งที่เกินความจำเป็นไม่ติดอยู่กับรูป เสียง กลิ่น รส ค่านิยมหรือกระแสนิยมของสังคม^{๔๔} (ปัจจัยปัจเจกขณะ) และการรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่ฟุ่มเฟือย สรุ่ยสุร่ายจนเกินความจำเป็นของการดำรงชีพหรือฐานะความเป็นอยู่ (โภชนมัตตัตถุญตา) การบริโภคอาหารจึงต้องอาศัยหลักให้พิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ ลักษณะคุณค่าของอาหารให้ถ่องแท้ก่อนที่จะบริโภคคำสอนจึงมุ่งให้พิจารณาด้วยปัญญาก่อนหรือในขณะที่บริโภคใช้สอยและหลังบริโภคใช้สอย ถ้าหากไม่พิจารณาถือว่าบริโภคเช่นนั้น เป็นการบริโภคของคนเป็นหนี้แทนที่จะได้ประโยชน์จากการบริโภค ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนพระภิกษุในการพิจารณาก่อนจะบริโภค ความว่าเราพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงบริโภคอาหาร มิใช่เป็นการบริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ความดี ด้วยความหวังว่า เราจักบำบัดทุกข์เก่า ป้องกันทุกข์ใหม่ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ด้วยการบริโภคนี้ ความไม่มีโทษ และความเป็นอย่างอย่างผาสุกจักเกิดขึ้น

กรณีดังกล่าวนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่พระพุทธองค์ตรัสสอนแก่พระภิกษุสงฆ์ให้รู้จักพิจารณาก่อนบริโภคอาหารเพราะอาหารที่บริโภคเข้าไปเป็นอาหารของร่างกาย เพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ บรรเทาความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ เมื่อบริโภคตามวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่เป็นโทษเพราะไม่

^{๔๔} ประทีปพร อักษรศรี, “ปัจจัยที่มีต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคตามหลักเศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ : กรณีศึกษาสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาเขตกรณ”, (ภาคนิพนธ์พัฒนาสังคมและ สิ่งแวดล้อมสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐).

ตกเป็นทาสของอาหาร ความผาสุกย่อมเกิดขึ้นและจะเป็นกำลังในการสร้างความคิดบำเพ็ญธรรมจนสามารถขึ้นสู่ขั้นสูง คือ กำจัดกิเลสได้เป็นลำดับต่อไป^{๔๕}

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักในการบริโภคอาหารไว้สำหรับคฤหัสถ์ มีการรักษาศีลและการปฏิบัติธรรม กรณีของอาหารเป็นได้ทั้งคุณและโทษ คือถ้าใครบริโภคอาหารโดยเข้าใจวัตถุประสงค์ความเดือดร้อนที่ตนจะพึงได้จากอาหารก็จะมึนน้อย แต่ถ้าบริโภคอาหารตามรสนิยมนอกจากจะยิดในรสอาหารนั้น หมายถึงคุณค่าของอาหารถูกกำหนดด้วยลิ้น ขณะเดียวกันก็ยังตกเป็นทาสอรรถาที่ถูกปรุงขึ้นด้วยรสนิยมน ภาวลักษณะทางการตลาด ความเดือดร้อนจะเป็นความเดือดร้อนที่ถาวรเพราะคนที่ตกเป็นทาสของอาหารจะต้องแสวงหาอาหารทั้งที่เป็นอาหารกายและอาหารทางประสาทสัมผัสส่วนอื่นอยู่ร่ำไป คำสอนที่เกี่ยวกับอาหารนั้นเริ่มด้วยการกำหนดพิจารณาให้เห็นประโยชน์ที่แท้จริงจากการบริโภคอาหารเพื่อทำให้หยุดกระวนกระวายเพราะรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร คือบริโภคอาหารแต่พอดี ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป คนที่บริโภคอาหารที่เกินความต้องการของร่างกาย ทำให้รู้สึกอึดอัดง่วงนอน

ดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงประทานแนวคิดให้พระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งเสวยพระกระยาหารมากกว่าปกติว่า “คนที่หาวนอนด้วยกินจุด้วย มักนอนหลับกลิ้งเกลือกไปมาเหมือนหมูใหญ่ที่เขาเลี้ยงไว้ด้วยอาหาร เขาเป็นคนเขลาข่มเข้าสู่อหองบ่อ ย ะ” พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สำนึก จึงเสวยอาหารตามที่ทรงแนะนำ ทำให้มีความสุขสบายไม่อึดอัดและง่วงนอนอย่างแต่ก่อน ส่วนในขั้นศีล คืออุโบสถศีล ในข้อที่ ๖ กำหนดให้งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล นอกจากจะมีผลในการประหยัดแล้วยังช่วยให้ผู้รักษามุขุทสามารถบำเพ็ญความคิดที่สูงขึ้นไปได้ง่ายขึ้นด้วย ในขั้นการบำเพ็ญเพียรทางจิตทรงแสดงหลักกรรมฐานข้อหนึ่งไว้ เรียกว่า “อาหาเรปฏิกูลสัญญา” คือพิจารณาให้เห็นความปฏิกูลแห่งอาหาร เมื่อคนพิจารณาตามนัยที่ทรงแสดงไว้จะช่วยบรรเทาความอยากดื่มอยากลิ้มจนถึงวังไล่ความอยากออกไปได้มาก จะช่วยลดปัญหาในการบริโภคได้เป็นอย่างมากการบริโภคอาหารตามหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธจะมีส่วนช่วยสร้างภูมิคุ้มกัน และป้องกันมิให้ความต้องการทางกายและจิตถูกชักจูงด้วยคุณค่าเทียมหรือภาพลักษณ์ที่ยั่ววนกิเลส ตัณหาอันจะนำมาซึ่งการสร้างอรรถาถาวรในวิญญาน ความกระวนกระวายเพราะอาหารไม่ถูกปาก บรรเทาความอยากกินอยากลิ้มเกินพอดีจะไม่เกิดขึ้นและก่อความเดือดร้อนเพราะเหตุแห่งการพิจารณาโดยแยกคายด้วยปัญญาแล้วบริโภค

(๓) การใช้ที่อยู่อาศัย พุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ความสำคัญแก่เรื่องที่อยู่อาศัยเป็นอย่างมาก กรณีผู้บวชใหม่ก็จะมีพระอุปัชฌาย์บอกให้ทราบภายหลังจากผ่านพิธีอุปสมบทแล้ว เพื่อให้รู้จักปัจจัยเหล่านั้นตามสมควรแก่ฐานะจะได้ไม่เดือดร้อนเพราะปัจจัย ๔ เป็นเหตุโดยพระผู้มีพระ

^{๔๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๒-๔๒๓/๔๕๖.

ภาคเจ้าทรงสอนให้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์ และประโยชน์ที่พึงประสงค์จากการใช้สอยที่อยู่อาศัย จะต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ทรงให้พิจารณาด้วยอุบายวิธีที่แบบคายและต้องการให้มีการพิจารณาอยู่บ่อย ๆ เพื่อค่อย ๆ ปรับจิตใจให้ยอมรับความจริงเรื่องการใช้สอยที่อยู่อาศัย โดยพิจารณาตามนัยว่า “เราพิจารณาโดยแบบคายแล้วจึงได้ใช้สอยที่อยู่อาศัยว่าเพียงพอบำบัดความหนาว ร้อน บำบัดสัมผัสจากเหลือบุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานเพื่อบรรเทาอันตรายอันเกิดจากฤดูกาลและ เพื่อแสวงหาความสุข”^{๒๐} การใช้สอยที่อยู่อาศัยตามลักษณะนี้ช่วยให้เกิดการประหยัดในการสร้าง โดยไม่จำเป็นต้องใหญ่โตจนเกินไปเพียงให้สำเร็จประโยชน์ตามความต้องการก็เป็นอันใช้ได้และ รักษาความสะอาดของเสนาสนะพระพุทธเจ้ายังทรงบัญญัติข้อปฏิบัติเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยไว้ ซึ่งสรุป ได้ดังนี้ (๑) หากที่อยู่อาศัยรก ให้ทำความสะอาดโดยการเช็ดถูและปัดกวาด (๒) ห้ามเคาะผ้าเช็ดเท้า ผ้าปูนั่ง และผ้าสำหรับปูนอนใกล้ภาชนะสำหรับใส่น้ำดื่ม และน้ำใช้ (๓) หากมีหยากไย่ในที่อยู่ ให้ กวาดหยากไย่ก่อน จากนั้นจึงทำความสะอาดฝาผนัง และพื้นตามลำดับ (๔) หากมีฝุ่นละอองให้ พรมน้ำที่พื้นก่อนกวาด (พื้นเป็นดิน) เพื่อป้องกันฝุ่น (๕) ผ้าปูนั่ง ที่นอนและหมอนควรนำผิงแดด และเคาะฝุ่นก่อนที่จะนำเก็บและไม่ควรเคาะเหนือลม หากมีลมพัดพาเอาฝุ่นละอองมาให้ปิด หน้าต่างด้านนั้น ๆ ในทันทีเพื่อป้องกันฝุ่นละออง และ (๖) ชุ่มน้ำ โรงฉันท โรงไฟ หากสกปรกให้ทำความสะอาดเช่นเดียวกัน แม้แต่ชาวบ้านทั่วไปสามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่โอกาสฐานะ ของตน

(๔) การใช้ยารักษาโรค การใช้ยารักษาโรคในเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมีแนวคิดจากหลักคำ สอนที่พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงประเภทของคนไข้ ในข้อความว่า

ประเภทที่ ๑ คนไข้บางคนจะได้ยา อาหาร คนพยาบาลเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ไม่อาห ายจากการอาพาธได้

ประเภทที่ ๒ คนไข้บางคนจะได้ยา อาหาร คนพยาบาลอันเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็ หายจากโรคได้

ประเภทที่ ๓ คนไข้บางคนจะได้ยา อาหาร คนพยาบาลอันเป็นที่สบาย เท่านั้นจึงจะหาย จากโรคได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยคนประเภทหลังเป็นหลัก จึงทรงประทานพุทธานุญาต ยา คนพยาบาล อาหาร เป็นพิเศษสำหรับคนป่วย ทำให้มีส่วนช่วยคนไข้ ๒ ประเภทแรกด้วย เหตุนี้จึง ทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หรือประโยชน์ที่จะได้รับจากการใช้ยาตามนัยว่า “เรา พิจารณาโดยแบบคายแล้ว รับประทานยา เพียงเพื่อบำบัดเวทนา มีอาพาธต่าง ๆ เป็นมูลอันเกิดขึ้น แล้วเพื่อเป็นผู้หาความลำบากมิได้เป็นอย่างยิ่ง” จะเห็นว่า การใช้น้ำนั้นก็เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓.

ต้องเลือกใช้ยาให้ถูกกับโรคจึงจะหายจากการเจ็บป่วยนั้น แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไป แต่พวกยาสมุนไพรเป็นอันมากยังคงช่วยแก้โรคได้ ขอเพียงมีความรู้ ความเข้าใจถึงประเภท ชนิดของสมุนไพรเหล่านั้น การนำมาใช้ให้เหมาะให้ควรแก่โรคก็จะช่วยบำบัดโรคได้เป็นอย่างดี ในเภสัชขันธ์กะ มหาวรรคแห่งพระวินัยปิฎก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตพืชที่เป็นยาและเภสัชที่ช่วยบรรเทาความหิวและโรค ดังนี้^{๒๑}

(๑) ทรงอนุญาตให้พระฉันเภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ในเวลาวิกาลได้เมื่อถูกความหิวเสียดแทง

(๒) ทรงอนุญาตให้ใช้รากไม้บางชนิดเป็นยาได้ เช่น ขมิ้น จิง ว่านเปราะ ข่า อุดพิษ แผลก และรากพืชต่าง ๆ ที่ใช้เป็นยาได้

(๓) ทรงอนุญาตให้ใช้น้ำฝาดของพืชบางชนิดเป็นยาได้ เช่น น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน น้ำฝาดกระดอม หรือจี่กา น้ำฝาดบรเพ็ดพยามือเหล็ก กถินพิมาน และน้ำฝาดที่เกิดจากพืชชนิดอื่น ๆ ใบไม้บางชนิดที่ใช้เป็นยาได้ ทรงอนุญาตให้นำสิ่งเหล่านั้นมาประกอบเป็นยา เช่น ใบสะเดา ใบมูกเมา ใบจี่กา ใบกระดอม ใบแมงลัก ใบกระเพรา เป็นต้น

(๔) ทรงอนุญาตให้ใช้ผลไม้บางชนิดเป็นยาได้ เช่น สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม พริก ลูกพิลังกาสง ติป्ली เป็นต้น และพืชบางอย่าง ยางของพืชเหล่านั้นใช้เป็นยาได้ เช่น มหาหิงค์ เป็นต้น พระพุทธเจ้ายังทรงประทานพุทธานุญาตให้ใช้เกลือเป็นยาได้ เรียกว่าประเภทนี้ว่า “โณณเภสัช” เช่น เกลือสมุทร เกลือสินเธาว์ เกลือโป่ง เกลือหุ้ง ภาชนะที่ทรงอนุญาตให้ใช้ใส่ยาตา เช่น กลักยาตาที่ทำด้วยกระดูก งา เขาสัตว์ ไม้ไผ่ ไม้ท้าวไป ทำด้วยผลไม้มั ทำด้วยยาง โลหะ เปลือกหอยสังข์ เป็นต้น เมื่อภาชนะที่บรรจุภาชนะชนิดต่าง ๆ ไม่มีค่ามากนัก แต่อาจารย์ทำให้มีความสะอาดพร้อมที่จะบำบัดโรคได้ ราคาของยาที่จะใช้ดื่ม หยอดจะน้อยลง แต่คนป่วยกลับได้ประโยชน์ คือหายจากโรคอันเป็นจุดหมายที่แท้จริงของการใช้ยา

ทรงสนะพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงการบริโภคตามจะต้องประกอบด้วยเหตุผลของการบริโภคโดยมีการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม การบริโภคพระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ภิกษุพิจารณาโดยแยกแยะว่าการบริโภคปัจจัยสี่คือ “เครื่องนุ่งห่ม กิเลสออยเพื่อปกปิดร่างกายไม่ใช่เพื่อตกแต่งเป็นเครื่องประดับอาหารก็รู้ว่าบริโภคเพื่อยังอัตภาพร่างกายให้ดำรงอยู่ได้บรรเทาความหิวเก่าป้องกันความหิวใหม่เพื่อที่จะได้มีกำลังในการสร้างคุณความดีที่อยู่อาศัยก็ใช้สอยเพื่อบำบัดความหนาวความร้อนและป้องกันอันตรายจากสัตว์และฤดูกาล ส่วนยารักษาโรคก็ใช้เพื่อบำบัดเวทนาอาพาธต่างๆการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่จึงต้องพิจารณาให้

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๕/๗๘-๘๔.

ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์จึงจะได้รับประโยชน์สำหรับบริโกลเอง”^{๒๒} สิ่งเหล่านี้ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายว่าไม่ใช่เป็นการเพิ่มพูนอสาვეการใช้สอยปัจจัย๔ นั้นเพียงเพื่อบำบัดเวทนาอันเนื่องมาความต้องการที่เกิดขึ้นโดยใช้สติปัญญาเพื่อละอสาვეภิกษุนั้นภิกษุจึงชื่อว่ารู้จักประมาณโดยการบริโกล“ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้จักประมาณในการรับจีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชชะบริขารหากภิกษุไม่รู้จักประมาณในการรับจีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชชะบริขารเราไม่พึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญูในที่นี้แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการรับจีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชชะบริขารฉะนั้นเราจึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญู”^{๒๓}

๒.๔.๒ หลักการบริโกลปัจจัย๔ ที่เกี่ยวกับของคฤหัสถ์

หลักทฤษฎัมมิกัญญ คือ หลักการบริโกลปัจจัย ๔ ของคฤหัสถ์ พุทธจริยศาสตร์ได้มีหลักการบริโกลปัจจัย ๔ ของคฤหัสถ์ ให้รู้วิธีในการบริโกลปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิต ในส่วนของคฤหัสถ์ มิได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนเหมือนบรรพชิตแต่ให้ดำเนินชีวิตตามสมควรแก่ฐานะเช่นหากปารถนาจะเป็นเศรษฐีก็ให้ปฏิบัติตามหลักทฤษฎัมมิกัญญสังวัตตนิกรรม ดังที่ทิชาณุได้ทูลถามธรรมเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในภพหน้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรพยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบันแก่กุลบุตรคือ

(๑) อุฏฐานสัมปทาได้แก่กุลบุตรในโลกนี้ เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน คือ กสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม รับราชการฝ่ายทหาร รับราชการฝ่ายพลเรือน หรือศิลปอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็นอุปายในการทำงานนั้น สามารถจัดทำได้

(๒) อารักขสัมปทากุลบุตรในโลกนี้ มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ตั้งสมด้วยกำลังแขน มีเหื่อโทรมตัวชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูลด้วยทำไว้ในใจว่า โฉนหนอ พระราชาไม่พึงบริโกลทรัพย์เหล่านี้ของเรา โจรไม่พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงลักไป

(๓) กัลยาณมิตตดาได้แก่กุลบุตรในโลกนี้ อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจา สันทนกับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาศรัทธาสัมปทาตามผู้ถึง

^{๒๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓.

^{๒๓}อง.สตุตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๔.

พร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศึกษาจาคสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา

(๔) สมชีวิตา ได้แก่ กุลบุตรในโลกนี้ รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนักไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจะต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจะต้องไม่เหนือรายได้ เมื่อหาทรัพย์ได้แล้วพระพุทธองค์ยังทรงแสดงทางเสื่อมแห่งโภคะไว้ว่า โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมีทางเจริญ ๔ ประการ คือ ไม่เป็นนักเลงหญิง ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่เป็นนักเลงการพนัน มีมิตรดี สหายดี เพื่อนดี พยัคฆ์ชนะเปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง ไหลออก ๔ ทาง บรูษพึงเปิดทางไหลเข้าปิดทางไหลออกของสระนั้น ทั้งฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ด้วยประการฉะนี้^{๒๔} สระน้ำใหญ่นั้นพึงหวังความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม ฉะนั้น โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉะนั้นเหมือนกัน

จากหลักการบริโภคนัย ๔ ของคฤหัสถ์ตามหลักหลักทฤษฎัมมิกัญฐสังวัตตนิคกรรมวิเคราะห์ได้ว่า หลักทฤษฎัมมิกัญฐสังวัตตนิคกรรม นั้น สามารถทำให้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนนำมาเป็นหลักในการบริโภคนัย ๔ ได้เป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากหลักพุทธจริยศาสตร์ ข้อที่ ๔ แห่งหลักทฤษฎัมมิกัญฐสังวัตตนิคกรรม คือ สมชีวิตา เป็นการชี้ให้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการบริโภคนัย ๔ เป็นการชี้ให้เห็นว่าควรเลี้ยงชีพโดยพอเพียงไม่ฟุ่มเฟือยไม่บริโภคนัย ๔ โดยเกินความจำเป็น ซึ่งเป็นเหตุทำให้ชีวิตของคฤหัสถ์ไม่เกิดความสุข สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่อยากจะบริโภคนัย ๔ ถ้าหากนำหลัก สมชีวิตา มาใช้ในการบริโภคนัย ๔ ความสุขที่เกิดจากการบริโภคนัยก็จะเกิดขึ้นอย่างแท้จริง

๒.๔.๓ หลักการบริโภคนัยของคฤหัสถ์

พุทธจริยศาสตร์ได้มีพรพนะให้คฤหัสถ์รู้จักใช้ปัญญาในการบริโภคนัย ให้รู้จักเลือกบริโภคนัยแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ หลักการที่จะยกเป็นตัวอย่างต่อไปนี้เป็นหลักที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคนัย แต่ไม่ได้ให้เหตุผลว่า การบริโภคนัย ๔ อย่างคือ การบริโภคนัยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค บริโภคนัยอย่างไร แต่มีพรพนะแสดงให้เห็นว่า เมื่อคฤหัสถ์มีทรัพย์ มีอาชีพแล้ว ควรที่จะมีหลักใช้จ่ายทรัพย์ในการที่จะเลือกบริโภคนัย ๔ อย่างใด จึงจะมีคุณค่ามากที่สุด ซึ่งจะขอเสนอหลักพุทธจริยศาสตร์ในการบริโภคนัยของคฤหัสถ์ดังกล่าวดังต่อไปนี้

^{๒๔} อก.สตุตค.(ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

๑. อตถิสุขคือ สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ได้แก่บุคคลผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์โดยชอบธรรมเมื่อพิจารณาเห็นว่าตนได้ทรัพย์มาโดยชอบธรรมย่อมได้สุขโสมนัสนี้เรียกว่าสุขเกิดแต่ความมีทรัพย์

๒. โภคสุขคือ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคนได้แก่บุคคลผู้ที่ได้ทรัพย์มาด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมแล้วรู้จักใช้ในเรื่องที่เป็นประโยชน์และทำบุญตามกำลังเมื่อพิจารณาเห็นว่าตนได้ใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางที่ถูกเป็นประโยชน์ย่อมได้สุขโสมนัสนี้เรียกว่าสุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค

๓. อนนสุข คือ สุขเกิดแต่ความไม่จำเป็นต้องเป็นหนี้ได้แก่บุคคลผู้ไม่กู้ยืมทรัพย์อะไรๆของใครๆน้อยหรือมากก็ตามเมื่อพิจารณาเห็นว่าตนไม่ได้เป็นหนี้ใครๆย่อมได้สุขโสมนัสนี้เรียกว่าสุขเกิดแต่ความไม่จำเป็นต้องเป็นหนี้

๔. อนวัชชสุขคือ สุขเกิดแต่ประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษได้แก่บุคคลผู้ที่ประกอบด้วยกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมอันไม่มีโทษกล่าวคือประพฤติสุจริตทั้งทางกายทางวาจาและทางใจงดเว้นจากทุจริตทุกประการเมื่อพิจารณาเห็นว่าตนเป็นผู้มีกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมอันไม่มีโทษย่อมได้สุขโสมนัสนี้เรียกว่าสุขเกิดแต่ประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ

หลักพุทธจริยศาสตร์ที่กล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์กับการบริโภคปัจจัย ๔ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้กล่าวการบริโภคปัจจัย ๔ บริโภคอย่างไร โดยละเอียดลึกซึ้ง แต่หลักการดังกล่าวก็แสดงทรรศนะให้เห็นว่า ในเมื่อมนุษย์มีทรัพย์แล้วการที่จะสร้างความสุขให้กับตนเองได้ ต้องรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการบริโภคปัจจัย ๔ ดังเห็นได้จากข้อที่ว่า โภคสุข คือสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์ในการบริโภคปัจจัย ๔^{๒๕}

หลักโภคสุขเป็นหลักการให้รู้จักใช้ปัญญาใช้จ่ายทรัพย์ในเรื่องที่เป็นประโยชน์ ให้คุณค่าแก่ชีวิตอย่างแท้จริง เมื่อบริโภคด้วยปัญญาเช่นนี้ ก็เป็นเหตุให้หลุดพ้นทุกข์ได้

ตามทรรศนะพุทธจริยศาสตร์กับการบริโภคปัจจัย ๔ หากมีทรัพย์แล้วแต่ไม่รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการบริโภคปัจจัย ๔ ปัญหาก็เกิดขึ้น ทรัพย์นั้นอาจหมดไปโดยไม่เกิดประโยชน์ มีคำถามว่าหากมนุษย์เลือกบริโภคในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์กล่าวคือ ใช้จ่ายทรัพย์ในการบริโภคในสิ่งที่เป็นอบายมุข เช่นบริโภคแอลกอฮอล์ เครื่องดื่มที่เป็นโทษ บริโภคยาเสพติดคุณค่าที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ในการบริโภคจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าคิดเช่นเดียวกันกับปัญหานี้

^{๒๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), คู่มืออุบาสาอุบาสิกา บทสวดมนต์แปล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓ – ๒๗.

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หลักการบริโภคที่ยกขึ้นมามีคำว่า ซึ่งเป็นหลักสุขของคฤหัสถ์ก็
เป็นพระคัมภีร์ของพุทธจริยศาสตร์ที่อยากพัฒนาศักยภาพเห็นมนุษย์เลือกบริโภคในสิ่งที่ดี
ที่สุด เพื่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สมบูรณ์

๒.๕ สาเหตุในการบริโภคปัจจัย ๔ ตามพระคัมภีร์พุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์มีพระคัมภีร์ว่ามนุษย์เกิดมามีอวิชชา “อวิชชา” คือความไม่รู้ซึ่งทำให้
มนุษย์ประสบปัญหาในภาษาทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าทุกข์ในเมื่อมนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยอวิชชา
คือการที่ยังไม่รู้จักอะไรเลยก็ดำเนินชีวิตไปตามความอยากให้ความอยากที่จะมีชีวิตอยู่และความ
อยากที่สนองตามความรู้สึกต่อประสบการณ์ชักจูงให้ดำเนินไปดังนั้นจากการที่มนุษย์มีความไม่รู้
หรืออวิชชาสิ่งนี้สิ่งที่พ่วงมาก็คือความดิ้นรนทะยานไปตามความอยากอย่างมีขอบเขตความทะยานอยาก
ไปตามความรู้สึกนี้เรียกว่าตัณหาตัณหาที่เห็นกันทั่วไปก็คือความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตนและ
เมื่อมนุษย์ดิ้นรนไปเพื่อสนองความต้องการแบบมีขอบเขตนี้มนุษย์เองไม่รู้ชัดว่าอะไรเป็น
คุณประโยชน์แก่ชีวิตของตนอะไรเป็นโทษเมื่อไม่รู้ก็ได้แต่พยายามดิ้นรนสนองความทะยานอยาก
ตามความรู้สึกนี้เรื่อยไปและในการสนองนั้นมนุษย์ก็จะได้ทั้งสิ่งที่ทำให้เกิดคุณภาพ
ชีวิตทั้งสิ่งที่ทำลายทำให้เสียคุณภาพชีวิตถ้าจะได้สิ่งที่เป็นคุณภาพชีวิตบ้างก็ได้เพียงอย่างเป็นผล
พลอยได้หรือโดยบังเอิญแต่มีทางที่จะได้สิ่งทำลายคุณภาพชีวิตหรือทำให้เกิดโทษมากกว่า
ยกตัวอย่างเช่นในขั้นพื้นฐานของมนุษย์ก็คือการบริโภคอาหารมนุษย์มีความทะยานอยากต้องการ
บริโภคอาหารแต่ในความต้องการที่จะบริโภคอาหารนั้นมนุษย์โดยทั่วไปจะนึกคิดแต่เพียงว่าเอามา
บริโภคแล้วได้เสพรสอร่อยจนอึดไม่ตระหนักว่าความต้องการที่แท้จริงนั้นอยู่ที่การได้คุณภาพ
ของชีวิตคุณภาพชีวิตที่เกิดจากอาหารก็คือการที่มันได้บำรุงเลี้ยงร่างกายซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอให้
ชีวิตเป็นอยู่แข็งแรงเจริญเติบโตต่อไปได้แต่ในด้านหนึ่งร่างกายก็พลอยได้คุณภาพชีวิตนี้ไปด้วยแต่
ถ้าเราพัฒนาจิตนิสัยที่ต้องสนองความอยากเสพรสอย่างเดียวนี้น่าจะมากขึ้นเรื่อยๆมันก็จะทำให้เกิดโทษ
แก่ร่างกายมีผลเป็นการทำลายคุณภาพชีวิตมากขึ้นๆ เพราะว่าความต้องการเสพรสนั้นไม่มี
จุดมุ่งหมายที่มาบรรจบกับการได้คุณภาพชีวิตซึ่งมีขอบเขตอยู่ที่ความเพียงพอแก่ความต้องการของ
ร่างกายแต่การได้เสพรสนั้นเป็นจุดหมายที่อยู่ในตัวของมันเองคือการได้เสพรสเสพรสอร่อยไป
เรื่อยๆจนกว่าจะเบื่อไปเองเมื่อเสพรสไปไม่รู้จักจบก็เกิดปัญหาเกิดโทษแก่ชีวิตกลายเป็นการทำลาย
คุณภาพชีวิตยิ่งกว่านั้นเมื่อมนุษย์เจริญในด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีมากขึ้นการสนองความ
ต้องการแบบนี้ก็นำไปสู่การพัฒนาวิธีปรุงแต่งอาหารให้มีสีสันและกลิ่นรสที่ชวนให้เอร็ดอร่อย
สนองความอยากเสพรสมากยิ่งขึ้นทำให้กระบวนการผลิตซับซ้อนมากยิ่งขึ้นและราคาแพงยิ่งขึ้นแต่
รับประทานเข้าไปแล้วกลับยิ่งทำลายคุณภาพชีวิตทำให้เกิดพิษภัยแก่ร่างกายเป็นทางมาของโรค

สิ้นเปลืองทั้งในราคาที่แพงและในทางที่จะต้องแก้ไขปัญหาสุขภาพก่อนปัญหาทางเศรษฐกิจยิ่งๆขึ้นไป

ลักษณะดังกล่าวนี้ตัวอย่างเพียงด้านหนึ่งคือเรื่องอาหารแม้กิจกรรมด้านอื่นๆของมนุษย์ก็มีปัญหาทำนองนี้เช่นกันเมื่อนุษย์ดำเนินชีวิตไปอย่างนี้ก็วนเวียนอยู่ในวงจรที่ว่ามีความไม่รู้แล้วคืนสนองความทะยานอยากที่มีคบอดไม่รู้ชัดในเรื่องของคุณภาพชีวิตนี้แล้วก็เกิดโทษแก่ชีวิตเกิดปัญหาแก่สังคมเรื่อยไปเป็นวงจรไม่รู้จักจบสิ้นจากที่กล่าวเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ข้างต้นนี้ตามทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์เห็นว่าสาเหตุของการบริโภคปัจจัย ๔^{๒๖} สามารถแบ่งสาเหตุในการบริโภคปัจจัย ๒ ประการคือ ๑.ความต้องการทางกายหรือความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ๒. ความต้องการทางใจ

๑. ความต้องการทางกายหรือความต้องการพื้นฐานของมนุษย์

ความต้องการทางกายนั้น เป็นไปเพื่อให้ชีวิตตั้งอยู่ได้ เป็นประโยชน์ที่แท้จริง ได้แก่ การกิน (เพื่อแลกเปลี่ยนธาตุไปสร้างอวัยวะและเนื้อเยื่อ) การหายใจ (เพื่อเอาอากาศไปฟอกโลหิตให้สะอาด) การขับถ่าย (เพื่อเอาของเสียออกจากร่างกายไปทิ้ง มิเช่นนั้นจะเป็นพิษต่อร่างกาย) การนอน (เพื่อให้สมองพักผ่อน และร่างกายมีเวลาพักผ่อน โดยเฉพาะกล้ามเนื้อ ตลอดจนมีเวลาซ่อมแซมร่างกายได้ดีขึ้น) การกินยา (เพื่อรักษาโรค มาเชื้อโรค ที่จะมาทำร้ายร่างกายให้อ่อนแอจนถึงตั้งชีวิตได้ลำบาก) การสวมใส่เสื้อผ้าปกปิดร่างกาย (เพื่อให้ความอบอุ่นร่างกาย และป้องกันการขีดข่วนร่างกาย แมลงกัดต่อย และป้องกันการกระแทกสารเคมีสัมผัสโดยตรง)

๒. ความต้องการทางใจ

ความต้องการทางใจตามทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์นั้นมี ๒ ประเภท คือ ความต้องการทางตัณหา (ความอยาก) และความต้องการจากฉันทะ (ความชอบในสิ่งดี)

๑. เป็นความต้องการชนิดที่เรียกว่า ตัณหา (Tanha) หรือความทะยานอยากอันมีอวิชชาเป็นรากฐานเป็นความต้องการสนองสนองปรนเปรออันไม่จำกัดเนื่องจากไม่มีปัญญาทำการพิจารณาอย่างแยบคายมากำกับ จึงทำให้มนุษย์มุ่งสนองความต้องการตามแรงผลักดันของอัตตาของคนแต่อย่างเดียว ทำให้กิจกรรมที่มุ่งแสวงหา (ปริเยสนา) ครอบครองและสะสมวัตถุปัจจัยเป็นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (Unlimited) โดยมีได้คำนึงถึงเป้าหมายหรือคุณประโยชน์ที่แท้ พฤติกรรม

^{๒๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร :มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒.

การบริโภคที่ดำเนินอยู่จึงเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหา (ความทุกข์) ต่อชีวิตของมนุษย์สังคมและธรรมชาติ เมื่อพิจารณาถึงประเด็นเรื่องความต้องการ (Demand) ของมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญาต้องยอมรับว่า โดยธรรมชาติแล้วความต้องการของมนุษย์นั้นมีอยู่อย่างไม่จำกัด (Unlimited want) ในพุทธศาสนานั้นมีพุทธภาษิตเปรียบเปรยว่าด้วยความเข้าใจในความต้องการอันไม่จำกัดนี้ว่า “นตถิ ตณฺหา สฺมา นทึ” นั่นคือ แม่น้ำเสมอด้วยตณฺหาไม่มี เพราะว่ามีน้ำนั้นบางโอกาสบางเวลา ยังมีเวลาที่เต็มได้แต่ความต้องการของมนุษย์นั้น ไม่มีวันเต็ม หรือที่ว่า “ภูเขาทองคำล้วนมีสีสุก ถึงสองเท่าที่ยังไม่พอแก่บุคคลหนึ่ง

ตณฺหาเป็นความต้องการอยากลิ้มลอง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ เช่น อยากเห็นรูป เห็นภาพสวย อยากได้กลิ่นหอมๆ น้ำหอมดีๆ ดังๆ อยากได้ยินเสียงไพเราะๆ อยากสัมผัสนุ่มๆ อยากได้รับการเอาอกเอาใจตอบสนองธรรมารมณ์ ใจที่ต้องการคือ อยากเป็นเจ้าของสิ่งนั้น และอยากลิ้มลองบริโภคสิ่งนั้น การบริโภคด้วยตณฺหาขึ้นมากต้องลงทุนลงแรงและใช้เงินมาก เช่น ภาพศิลปะราคาแพง รถยนต์คันโก้ เครื่องเสียงอย่างดี เฟอร์นิเจอร์ที่สัมผัสแล้วมันนุ่ม น้ำหอมอย่างดี

ความต้องการที่เรียกว่าฉันทะ (Chanda) ซึ่งเป็นความต้องการที่มีวิชาวอันเกิดจากการใช้ปัญญาเป็นตัวนำทำการพิจารณาอย่างรอบคอบแบบคายแล้วจึงทำการบริโภค ด้วยความต้องการอันมุ่งตรงไปสู่เป้าหมาย หรือ วัตถุประสงค์แห่งชีวิต เพื่อสร้างคุณภาพของชีวิต สังคมและธรรมชาติเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในระดับขั้นที่สูงขึ้นต่อไป การบริโภคในขั้นนี้จึงเป็นการตอบสนองต่อความต้องการที่มีขีดจำกัด (Limited want) และยากที่จะก่อให้เกิดปัญหา (ทุกข์) ขึ้น ตลอดจนจะเป็นพลังชักจูงนำชีวิตไปสู่จุดหมายอันดีงามการสร้างความต้องการแบบฉันทะขึ้นจึงเป็นพลังและตัวยับยั้งทดทานความต้องการหรือความทะยานอยาก (ตณฺหา) ด้วยปัญญารู้เท่าทัน และถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นในการเผชิญหน้ากับปัญหาของการกระตุ้นความต้องการอันไม่จำกัดของมนุษย์ในสังคม ปัจจุบันภายใต้การครอบงำของสังคมบริโภคนิยม เนื่องจากการแสวงหาความพึงพอใจหรือความสุขจากการครอบครอง สะสม และบริโภคด้วยตณฺหา^{๒๖} นี้เป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของการเบียดเบียน สังคมเต็มไปด้วยความเดือดร้อนวุ่นวายของวิกฤตการณ์ที่หาทางออกไม่ได้ ขณะเดียวกันมนุษย์ก็ต้อง

^{๒๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๘๗.

เผชิญกับปัญหาภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศน์ อันเนื่องมาจากขีดจำกัดและผลกระทบของธรรมชาติก็ถูกขุดริดและนำรับใช้ต่อความต้องการไม่จำกัดนี้ไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความต้องการทางใจด้านฉันทะนั้น เป็นความชอบในสิ่งดี เป็นความต้องการที่จะพ้นทุกข์ ต้องการศึกษาจิตใจตนเอง ไม่จำเป็นต้องซื้อหา แต่ต้องลงทุนลงแรงตัวเอง ในเรื่องความอดทน และขยันหมั่นเพียร จนเกิดความรู้จริงแห่งธรรมชาติ ซึ่งสุดท้ายจะบริโภคสุขที่เกิดจากความอึดใจต่อความสว่าง สะอาด และสงบ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ขั้นสูงสุด

จากที่กล่าวมานี้เป็นพระชนะของพุทธจริยศาสตร์วิเคราะห์สาเหตุของมนุษย์ที่มีความต้องการในการบริโภคพระชนะพุทธจริยศาสตร์เห็นด้วยกับการบริโภคแบบฉันทะคือใช้ปัญญาในการเลือกบริโภคปัจจัย ๔ และเห็นด้วยกับความต้องการทางกายที่มนุษย์เกิดมาต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ตามความจำเป็นสำหรับมนุษย์

๒.๖ หลักพุทธจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริโภคปัจจัย ๔

หลักพุทธจริยศาสตร์ในการบริโภคปัจจัย ๔ มีอยู่ คือ (๑) หลักการบริโภคตามหลักโยนิโส มนสิการ (๒) หลักการบริโภคตามหลักสันโดษ (๓) หลักการบริโภคตามหลักมัชฌิมา (๔) หลักการบริโภคตามหลักปริสธรรมมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๖.๑. หลักการบริโภคตามหลักโยนิโส มนสิการ

หลักพุทธจริยศาสตร์คือหลักโยนิโสมนสิการ เป็นหลักแห่งการพิจารณาใช้ปัญญาสืบสาวหาเหตุผล หากนำหลักโยนิโสมนสิการมาใช้ในการบริโภคปัจจัย ๔ ก็จะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงได้ โยนิโสมนสิการประกอบด้วยโยนิโสกับมนสิการ โยนิโสมาจากโยนิซึ่งแปลว่าเหตุต้นเค้าแหล่งเกิดปัญญาอุปายวิธีทางส่วนมนสิการแปลว่าการทำในใจการคิดคำนึงใส่ใจพิจารณาเมื่อรวมกันเป็นโยนิโสมนสิการจึงเรียกว่าการทำในใจโดยแยกคายโยนิโสมนสิการเป็นหลักกรรมภาคปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อประโยชน์สุขแก่ตัวเราเองและผู้อื่นเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีในการฝึกอบรมตนอย่างมีสติรู้จักคิดอย่างถูกวิธีคิดอย่างมีระบบคิดวิเคราะห์ไม่มองสิ่งต่างๆอย่างผิวเผินคิดตามเหตุผลและคิดแบบกุศลทำให้เรารู้จักเลือกรับรู้อารมณ์ต่างๆที่มากระทบจากภายนอกและคิดใคร่ครวญพิจารณาอารมณ์นั้นๆ โยนิโสมนสิการไม่ใช่

ตัวปัญญาแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญาคือเกิดสัมมาทิฐิที่สามารถกำจัดอวิชชาโดยตรง และสกัหรือบรรเทาต้นหาได้โยนิโสมนสิการแบ่งได้เป็น๑๐วิธีได้แก่^{๒๘}

(๑)วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยเป็นการพิจารณาหนทางในการแก้ปัญหาด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆที่สัมพันธ์กัน

(๒)วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบเป็นวิธีคิดแบบวิเคราะห์

(๓)วิธีคิดแบบสามัญลักษณะเป็นวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา

(๔)วิธีคิดแบบอริยสัจจคิดแบบแก้ปัญหาเป็นวิธีคิดตามเหตุผล

(๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์เป็นความเข้าใจในเรื่องหลักการและความมุ่งหมาย ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง

(๖)วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออกเป็นการพิจารณาผลดีและผลเสียไปพร้อมๆกัน

(๗)วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียมสามารถใช้ในชีวิตประจำวันในการบริโภคใช้สอย

ปัจจัย๔

(๘) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมเป็นวิธีคิดแบบส่งเสริมชักนำไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์

(๙)วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันเป็นวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์

(๑๐) วิธีคิดแบบวิทัวทเป็นการมองความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้าน

หลักพุทธจริยศาสตร์ในการบริโภคปัจจัย ๔ คือหลักโยนิโสมนสิการสามารถวิเคราะห์ได้ว่า หลักโยนิโสมนสิการเป็นหลักในการคิดหาเหตุผลมีลักษณะเป็นวิธีคิดโดยแยกคาย เป็นวิธีคิดให้เป็นคุณค่าที่แท้จริงในการบริโภคปัจจัย ๔ การบริโภคปัจจัย ๔ นั้นตามทฤษฎีหลักพุทธจริยศาสตร์คือ หลักโยนิโสมนสิการ หากมนุษย์ไม่รู้จักคิดก่อนการบริโภคปัจจัย ๔ พุทธจริยศาสตร์ก็มีมุมมองว่า การบริโภคนั้นจะเกิดคุณค่าและประโยชน์หรือไม่อย่างไร หลักโยนิโสมนสิการเน้นให้รู้จักวิธีคิดเพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์ที่จากการบริโภคอย่างสูงสุดเท่าที่จะได้

จากหลักการดังกล่าว ตามหลักโยนิโสมนสิการได้สอนให้มนุษย์รู้จักวิธีคิด ๑๐ วิธี หากมนุษย์นำหลักวิธีคิดดังกล่าวไปเป็นวิธีคิดก่อนที่จะบริโภคปัจจัย ๔ การบริโภคปัจจัย ๔ ก็จะเกิดประโยชน์และคุณค่า จะสังเกตได้ว่าหลักโยนิโสมนสิการเป็นหลักสำคัญมาก หากมนุษย์มีวิธี

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ปยุตโต),วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร :เคล็ดไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

คิดอย่างมีเหตุผล คิดด้วยปัญญา มีระบบการคิดที่ดีตามทฤษฎีพุทธจริยศาสตร์ หากมีการคิดเช่นนี้ การบริโภคก็จะเกิดคุณค่าสำหรับมนุษย์อย่างสูงสุด ฯ

๒.๖.๒ หลักการบริโภคตามหลักสันโดษ

หลักการสันโดษในทางพุทธจริยศาสตร์นั้น คนส่วนใหญ่ในสังคมยังมีความเข้าใจในความหมายที่คลาดเคลื่อนจากสถานะความเป็นจริงเป็นไปในลักษณะที่ว่า เป็นการไม่ต้องดิ้นรน ขวนขวาย ไม่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้คนเกียจคร้าน ไม่มีความกระตือรือร้น เป็นต้น ในประเด็นของเรื่องการบริโภคนั้น คนส่วนใหญ่ ก็มักเข้าใจผิดคิดว่า “หลักการสันโดษ” สุดโต่งไปในทางที่ไม่ให้บริโภค แต่ในความเป็นจริงแล้ว

หลักการสันโดษ มุ่งเน้นบริโภคบนพื้นฐานของการพิจารณาความจำเป็นตามจริง อิงกับ ธรรมชาติของความสมเหตุสมผล ให้มีอิทธิพลอยู่เหนือบนความอยากหลักการบริโภคนิยม มุ่งเน้นบริโภคบนพื้นฐานของการพิจารณาเอาความอยาก (ที่ไม่มีสิ้นสุด) ของตนเอง โดยไม่เล็งเห็นธรรมชาติของความสมเหตุสมผล ปล่อยให้ความอยากครอบงำนำทางอยู่เหนือความจำเป็นตามจริง

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำชาวโลกให้หาความสุขโดยการถือสันโดษ คำว่าสันโดษ แปลว่าความยินดี คือความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยความเพียร ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และโดยชอบธรรม สันโดษเป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต ส่วนคำบาลีจะว่าสันตุฎฐิ ดังเช่น พระพุทธภาษิตว่า สนตุฎฐิปรมณฺหํ หรือ ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่าง มีความเข้าใจผิดคิดกันว่า สันโดษ คือความไม่กระตือรือร้น งอมืองอเท้า ไม่ดิ้นรนขวนขวายหาทรัพย์ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา แต่ความหมายของสันโดษมิได้มีลักษณะเช่นนั้น สันโดษเป็นหลักธรรมที่ให้นุชนัยให้เกิดความยังคิดรู้จักพอ หยุดความอยากความต้องการไม่ให้มีมากเกินไปจนเกิดความเห็นแก่ได้ เห็นแก่ตัว และเอาเปรียบผู้อื่น สันโดษใช้ได้กับทุกกรณีตั้งแต่ การกิน การนุ่งห่ม การซื้อหา เครื่องอุปโภคบริโภค แม้แต่คู่ครอง หากทุกคนพอใจและถือสันโดษ ความต้องการในสิ่งต่าง ๆ ก็จะต้องการเพียงพอเหมาะสมกับฐานะ สถานภาพของตน ปัญหาที่มีอยู่ว่าขอบเขตของความเพียงพออยู่ที่ใด พระพุทธองค์จึงทรงสอนถึงเรื่องปัญญาให้พุทธศาสนิกชน รู้จักสร้างปัญญาให้รู้ เพื่อจะได้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ฉะนั้นความรู้จักพอหรือรู้จักถือสันโดษอันเป็นความสุขอย่างยิ่งตามหลักธรรมของ

พระพุทธศาสนา จึงขึ้นอยู่กับปัญญาของแต่ละบุคคลว่าจะรู้จัก ถือสันโดษ คือมีจุดของความพอใจ ความพอเพียงอยู่ในระดับใด สันโดษมี ๓ อย่าง คือ^{๒๕}

๑. ขณาลกสันโดษ คือยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่คิดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้มา ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้ หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของสิ่งที่คนอื่นได้ จนเกิดความริษยา

๒. ขณาลกสันโดษ คือยินดีตามกำลัง ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังตนมี หรือหากได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ ก็ไม่ควรหวงแหนเก็บรักษาไว้ให้เสียประโยชน์ ควรสละให้ผู้อื่นที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ถิ่นนับเป็นการดีทำให้ความตระหนี่ที่มีในตนลดลง มีความสันโดษเพิ่มขึ้น การรู้จักเป็นผู้ให้ย่อมนำความสุขและอิ่มเอิบใจมาสู่ตน

๓. ขณาลกสันโดษ คือยินดีตามสมควร ยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

จากหลักพุทธจริยศาสตร์คือหลักสันโดษ สามารถนำหลักสันโดษมาใช้ในการบริโภคนโยบาย ๔ ซึ่งเป็นหลักการบริโภคนโยบาย ๔ ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ หากเรานำหลักดังกล่าวมาใช้ในการบริโภคนโยบาย ๔ ก็จะเกิดประโยชน์แก่ผู้บริโภค

หลักพุทธจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคนโยบาย ๔ คือ หลักสันโดษจากหลักการดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า หลักสันโดษเป็นหลักการบริโภคนโยบาย ๔ แบบพอเพียง มีลักษณะชี้ให้เห็นถึงความพอใจในการบริโภคนโยบาย ๔ ตามกำลังของตนเองเป็นหลักการบริโภคที่ปฏิเสธความต้องการในการบริโภคนโยบาย ๔ เกินความจำเป็น หลักการบริโภคนโยบาย ๔ คือหลักสันโดษนี้ ท่านให้บริโภคนโยบาย ๔ มีลักษณะ ๓ ประการคือ

๑. บริโภคแบบพอใจในการบริโภคตามที่พึงมีพึงได้ พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ไม่ทะยานอยากจะบริโภคเกินความต้องการ

^{๒๕} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโท จันทร์) วัดบรมนิวาสวรวิหาร แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ตีพิมพ์ในวารสารธรรมจักษุ ปีที่ ๘๓ ฉบับที่ ๖ มีนาคม ๒๕๔๒.

๒. บริโภคตามกำลัง หมายความว่าเมื่อจะบริโภคปัจจัย ๔ ให้ดูกำลังทรัพย์ กำลังสุขภาพร่างกายว่าตนเองจะสามารถบริโภคได้หรือไม่ หากมีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อปัจจัย ๔ ก็สามารถบริโภคได้ ถ้าไม่มีกำลังทรัพย์ก็ไม่ควรบริโภคเกินความจำเป็น และให้ดูกำลังกายกำลังใจด้วยว่าร่างกายของตนเองจะสามารถบริโภคได้หรือไม่ หากไม่มีกำลังกายกำลังใจ ก็ไม่ควรบริโภคเพราะจะเกิดปัญหาตามมาภายหลัง

๓. การบริโภคปัจจัย ๔ ตามหลักสันโดษต้องคำนึงถึง ภาวะฐานะว่ามีฐานะภาวะอย่างไร ฐานะภาวะเป็นสิ่งที่กำหนดการบริโภคปัจจัย ๔ ได้ การที่จะบริโภคปัจจัย ๔ อย่างมีคุณภาพและไม่เกิดปัญหาตามหลักสันโดษนอกจากจะคำนึงถึงฐานะแล้วยังต้องคำนึงถึงสิ่งที่บริโภคด้วยว่ามีประโยชน์คุณค่าหรือไม่ เพราะฉะนั้นจากหลักการดังกล่าวที่ได้วิเคราะห์มาทั้งหมดนี้ จะสังเกตได้ว่าหลักสันโดษเน้นบริโภคเพื่อคุณภาพชีวิต บริโภคตามสมควรแก่ฐานะ และให้รู้จักเลือกบริโภคปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดคุณภาพในการบริโภคมากที่สุด^{๓๐}

๒.๖.๓. หลักการบริโภคตามหลักมัชฌิมา (หลักสายกลาง)

มัชฌิมาปฏิปทาในทางพุทธศาสนาหมายถึงทางสายกลาง คือ การไม่ยึดถือสุดทางทั้ง ๒ ได้แก่ อัตตakilมถานุโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป กามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบาย ที่ไม่ใช่ทางสายกลาง คือ สักแต่ว่ากลาง โดยเป็นแต่เพียงโวหารไม่ได้กำหนดวิธีที่ถูกต้องไว้เลย แต่พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดหลักทางสายกลางนี้ไว้อย่างชัดเจน คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อย่นย่อแล้ว เรียกว่า "ไตรสิกขา" ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

มัชฌิมาปฏิปทาหมายถึงการปฏิบัติสายกลาง ซึ่งหลักปฏิบัติย่อมต้องคู่กับหลักการอันเป็นสายกลางเช่นกัน โดยที่หลักการอันเป็นสายกลางนี้เรียกว่ามัชฌิมนิพพาน หรือหลักการที่ว่าด้วยความสมดุล (สมตา) อันเป็นลักษณะอันเป็นสากลของสรรพสิ่งอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับ ไตรลักษณ์ อีทัปปัจจยตา สุนฺณุตตา ตถตาอันเป็นกฎธรรมชาติอันเป็นหลักการสากลของสรรพสิ่งเหมือนกันอย่างหนึ่ง

มัชฌิมาปฏิปทาใช้ในความหมายถึงความพอเพียง หรือการใช้ชีวิตที่ถูกต้องตามหลัก สัมมาอาชีวะ คือใช้ชีวิตอย่างรู้ประมาณในการบริโภค คือใช้ปัจจัยสี่เท่าที่จำเป็น ไม่ใช่ใช้ตามความต้องการเพื่อสนองความอยาก

^{๓๐} พุทธทาสภิกขุ, ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ (ฉบับคู่มือพุทธบริษัท), พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บุญนิมิต, ๒๕๔๘, หน้า ๗๒.

มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง หมายถึง ทางปฏิบัติที่ไม่สุดโต่งไปในทาง
อุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งเกินไป มุ่งเน้นใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา มักไม่ยึดถือหลักการอย่างม
งาย^{๓๑}

มัชฌิมาปฏิปทาในทางจิตวิญญาณหมายถึงสติ สติเป็นความสมสมดุลทางจิตอย่างหนึ่ง
คือสมดุลระหว่างศรัทธาและปัญญา สติจะอยู่ตรงกลางระหว่างอารมณ์และเหตุผล ถ้าความคิด
เปรียบเป็นน้ำไหล สมาธิเปรียบเป็นน้ำนิ่ง สติจะเป็นน้ำไหลนิ่ง คือสติเป็นทางสายกลางทางจิต
วิญญาณจากหลักมัชฌิมาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ทางสายกลางนั้นสามารถประยุกต์นำไปใช้ได้หลาย
กรณี แต่ในการวิจัยนี้จะศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์คือหลักมัชฌิมาปฏิปทาในกรณีทางสายกลาง
หรือความพอเพียงในการบริโภคปัจจัย ๔ เท่านั้น

จากหลักการดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า หลักมัชฌิมาปฏิปทามีลักษณะแสดงให้เห็นความ
พอเพียง ความพอดี ความรู้จักประมาณ ไม่สุดโต่งมากเกินไปเป็นทางสายกลาง สำหรับการ
บริโภคปัจจัย ๔ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ คือหลักมัชฌิมาปฏิปทานั้นในการบริโภคปัจจัย ๔ คือ
อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค บริโภคให้รู้จักประมาณไม่มากไม่น้อยเกินไป
บริโภคตามความจำเป็นไม่ใช่บริโภคเพื่อสนองความอยากตามทฤษฎีพุทธจริยศาสตร์เห็นว่าหาก
บริโภคตามหลักสายกลางแล้วจะทำให้เห็นคุณค่าของการบริโภค และเมื่อบริโภคแล้วจะเกิด
ความสุขทำให้คุณภาพชีวิตดี พัฒนากายและใจอย่างยั่งยืน

หากไม่บริโภคตามหลักทางสายกลางคือ ไม่พอเพียงไม่รู้จักประโยชน์ในการบริโภค
ทฤษฎีพุทธจริยศาสตร์เห็นว่า ความอยากของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด หากมนุษย์ยังบริโภคด้วยความ
อยาก (ตัณหา) มนุษย์ก็ต้องดิ้นรนแสวงหาปัจจัย ๔ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อมนุษย์บริโภคปัจจัย ๔
สนองความอยากไม่มีที่สิ้นสุดเช่นนี้ แล้วมนุษย์จะรู้จักคำว่าพอเพียงหรือรู้จักประมาณได้อย่างไร
เพราะฉะนั้นพุทธจริยศาสตร์จึงเน้นให้รู้จักทางสายกลางให้รู้จักประมาณในการบริโภค เพื่อให้
มนุษย์รู้จักกับคำว่า พอเพียง พอประมาณ เพื่อให้หยุดความต้องการของมนุษย์ที่ไม่มีที่สิ้นสุด

๒.๖.๔. หลักการบริโภคตามหลักปริสธรรม

๑. ธัมมัญญดา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักเหตุ หมายถึง ความรู้ถึงหัวข้อธรรม หัวข้อ
วินัย อันเป็นเหตุแห่งความสุข และแห่งความทุกข์เช่น อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่โกรธ

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐.

อโมหะ ความไม่หลง เป็นเหตุแห่งความสุข โลภะ ความโลภ โทสะ ความโกรธ โมหะความหลง เป็นเหตุแห่งความทุกข์ เป็นต้น.

๒. อดัตถัญญา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักผล หมายความว่า ความรู้จักเนื้อความของธรรมของวินัยแต่ละข้อ คือความสุขและความทุกข์ อันเป็น ผลแห่งหัวข้อธรรมวินัยที่เป็นเหตุ นั้น ๆ เช่น ความสุขเป็นผลแห่งอโลภะอโทสะ อโมหะ ความทุกข์ เป็นผลแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

๓. อดัตถัญญา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักตน หมายความว่า ความรู้จักฐานะภาวะที่ตนมีอยู่ เป็นอยู่ แล้วประพฤติให้เหมาะสม เช่นเกิดมาในชาติ ตระกูลใด มียศศักดิ์อย่างไร มีสมบัติเท่าไร มีบริวารเป็นอย่างไร มีความรู้ทางโลกเท่าไร ความรู้ทางธรรมเท่าไร และมีคุณธรรม คือ สัทธา สีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณเท่าไร เมื่อรู้จักแล้วต้องวางตนให้เหมาะสม คือเจียมเนื้อเจียมตัว ตั้งอยู่ในสุจริตประพฤติดีด้วยไตรทวารสม่ำเสมอ ไม่เย่อหยิ่งอวดดี อวดมั่งอวดมีอวดรู้ โบราณท่านสอนว่า ให้หมั่นตักน้ำใส่กะโหลกชะโงกดูเงาหน้า ก็มุ่งให้รู้จักระวังตนประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะดังกล่าวนี้เอง

๔. มัตตัญญา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักพอดี หมายความว่า จะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร ก็ให้รู้จักประมาณ พอดี พองาม, ไม่ มาก ไม่น้อย, ไม่ขาด ไม่เกิน, ไม่ถึง ไม่หย่อน, ไม่อ่อนปวกเปียก ไม่แข็งกร้าว ไม่เกิดโทษแก่ใคร ๆ มีแต่เกิดประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป ในกาลทุกเมื่อ ดังธรรมสุภาษิต ที่ว่า มัตตัญญา สทา สาธุความรู้จักประมาณสำเร็จประโยชน์ในการทุกเมื่อ ดังนี้. ฉะนั้น ท่านจึงจำกัดความรู้จักประมาณไว้ ๓ ประการ คือ

๑. รู้จักประมาณ ในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบธรรม มีกสิกรรม เป็นต้น ตามควรแก่ฐานะภาวะของตน

๒. รู้จักประมาณในการรับ คือรับแต่สิ่งที่ดีไม่มีโทษตามกฎหมาย เช่น ไม่ใช่ของโจร ไม่ใช่ของหนีภาษี เป็นต้น ถ้าเป็นพระ เณร ก็ไม่รับของผิด พระพุทธบัญญัติ เช่น เงินทอง เป็นต้น รับแต่ปัจจัยที่สมควรแก่สมณะบริโภคะ

๓. รู้จักประมาณในการบริโภค คือพิจารณาเสียก่อน เว้นสิ่งที่มีโทษ บริโภคกินใช้สอยแต่สิ่งที่มีประโยชน์ แม้สิ่งที่มี ประโยชน์นั้นก็บริโภคแต่ พอควรแก่ความต้องการของร่างกาย ให้พอดีกับฐานะและภาวะ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่เบียดครอ.

๕. กาลัญญา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา หมายความว่า ความรู้จักกำหนดจดจำว่า กาลเวลาไหนควรปฏิบัติกรณียะอันใด แล้วปฏิบัติให้ ตรงต่อเวลานั้น ไม่ช้าเกินควร ไม่ด่วนเกินกาล

และรู้จักกรณีะบางอย่างบางคราว บางแห่ง ต้องทำให้เสร็จต่อเวลาที่ต้องรีบ จะชักช้าอยู่ไม่ได้ ถ้าช้า อยู่ก็จัดว่าไม่รู้จักกาลเวลา และอาจเสียประโยชน์ได้ หรือบางอย่างต้องทำหลังเวลาจึงจะดี ถ้ารีบทำ เสียก่อนเวลาก็ไม่ดี จัดว่าไม่รู้จักกาลเหมือนกัน อนึ่ง กาลเวลาที่ควรทำกิจนี้ แต่เอากิจอื่นมาทำ หรือ เวลาที่ควรทำกิจอื่น แต่เอากิจนี้มาทำ อย่างนี้ก็ชื่อว่า ไม่รู้จักกาล เหมือนไก่บางตัวที่ขันไม่รู้จักเวลา ย่อมเสียหายนานาทีเดียวมาก คนดื้อยอมนำอย่างนี้ เขาเรียกว่ากาลสมัย ทำราชการได้ดี มีพระพุทธรูป สุนัข สอนว่า กาลัญญ สมัยัญญ จ ฬ ราชาสติง วเส ผู้รู้กาลสมัย พึงอยู่ในวงราชการได้ เพราะทาง ราชการถือเวลาเป็นกวดขัน ผิดเวลาไม่ได้

๖. ปรีชาญาณตา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักชุมชน คือความรู้จักชนชั้นต่าง ๆ เช่น ชนชั้นผู้ใหญ่ โดยชาติ โดยวัย โดยคุณ พวกหนึ่ง ชนชั้นน้อยโดยชาติ โดยวัย โดยคุณ พวกหนึ่ง กิริยาจากที่จะใช้ต่อ ชนชั้นผู้ใหญ่อย่างหนึ่ง ที่ใช้ต่อชนชั้นผู้น้อยอย่างหนึ่ง ฉะนั้น ความรู้จักชุมชนนั้น ๆ ด้วย แล้ว เมื่อ เข้าไปหาเขา เราต้องปฏิบัติ คือใช้กิริยาจากให้เหมาะสมแก่ชนนั้น ๆ

๗. ปุคคปโรปริญญตา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักบุคคลผู้ยิ่งและผู้หย่อน หมายความว่า ความรู้จักเลือกว่า นี่เป็นผู้ยิ่งคือดี นี่ผู้หย่อนคือไม่ดี^{๓๒}

จากหลักการดังกล่าวเป็นหลักจริยธรรมทางพุทธจริยศาสตร์ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า หากการบริโภคนปัจจัย ๔ ก่อนที่จะบริโภคนปัจจัย ๔ หากว่าผู้บริโภคนปัจจัย ๔ นำหลักปรีชาญาณมา ประยุกต์ใช้ในการบริโภคนปัจจัย ก็จะทำให้การบริโภคเป็นไปด้วยความคุณภาพมีคุณภาพตามหลัก พุทธจริยศาสตร์ แม้ ว่า หลักของปรีชาญาณเป็นหลักของผู้นำก็ตาม แต่เมื่อนำมาวิเคราะห์ตาม กระบวนการทางปรัชญาแล้วจะเห็นว่า มีคุณค่าและเป็นประโยชน์แก่การบริโภคนปัจจัย ๔ อย่างยิ่ง

ธัมมัญญตา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักเหตุ หลักพุทธจริยศาสตร์ดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า การบริโภคนปัจจัย ๔ หากผู้บริโภคนมีความเป็นผู้รู้จักเหตุ หมายความว่าถ้าเรารู้จักเหตุผลของการ บริโภคนปัจจัย ๔ รู้จักเหตุว่าเราจะบริโภคเพื่ออะไรในฐานะเป็นมนุษย์ผู้บริโภค รู้จักเหตุในการ บริโภคนปัจจัย ๔ ที่ดี รู้ว่าการบริโภคนปัจจัย ๔ อย่างไรจึงจะนำประโยชน์ที่แท้จริงมาให้แก่ผู้บริโภค เหตุผลดังกล่าว หากว่า ผู้บริโภคนปัจจัย ๔ ก่อนบริโภคถ้ารู้จักใช้เหตุผลเช่นนี้ประโยชน์ก็จะ เกิดขึ้นแก่ผู้บริโภคอย่างแท้จริง

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ, ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ (ฉบับคู่มือพุทธบริษัท), พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บุญนิมิต, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

อรรถกถา ความเป็นผู้จักจักผล หากนำหลักความเป็นผู้จักจักผลมาประยุกต์ใช้ในการบริโศกปัจจัย ๔ ก็จะเกิดประโยชน์ในการบริโศก การบริโศกปัจจัย ๔ ถ้าเราคำนึงถึงผลของการบริโศกก็จะทำให้การบริโศกปัจจัย ๔ มีคุณภาพตามพระสนะพุทธจริยศาสตร์ ถ้าการบริโศกปัจจัย ๔ บริโศกแล้วเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงมีผลทำให้นุญชมีความสุข บริโศกโดยไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนก็ควรบริโศก แต่ถ้าผลของการบริโศกเมื่อนุญชบริโศกแล้วเกิดความทุกข์ก็ไม่ควรที่จะบริโศกตามพระสนะพุทธจริยศาสตร์หากมนุญชมองผลของการบริโศกเช่นนี้ก็จะทำให้การบริโศกปัจจัย ๔ เกิดคุณภาพอย่างแท้จริง

อรรถกถา ความเป็นผู้จักตน หากนำหลักความเป็นผู้จักตนมาใช้ในการบริโศก ก็จะเกิดประโยชน์ในการบริโศกปัจจัย ๔ ความเป็นผู้จักตนหมายความว่า การที่จะบริโศกปัจจัย ๔ ให้พิจารณาว่าตนมีกำลังในการที่จะบริโศกปัจจัย ๔ หรือไม่ ถ้าตนมีกำลังคือ กำลังกาย กำลังทรัพย์ ในการบริโศก ก็บริโศกปัจจัย ๔ ได้ หากตนไม่มีกำลังฐานะไม่ดีก็ควรบริโศกปัจจัย ๔ ตามกำลังของตน

มัตถกถา ความเป็นผู้จักประมาณ ข้อนี้นี้สำคัญมาก การบริโศกปัจจัย ๔ ตามพระสนะพุทธจริยศาสตร์ต้องรู้จักประมาณในการบริโศก หากบริโศกมากเกินไปก็เกินความจำเป็นต่อความต้องการของมนุษย์ หากมนุญชบริโศกโดยรู้จักประมาณก็จะทำให้คุณค่าที่เกิดจากการบริโศกไม่เกิดปัญหาสร้างความสุขให้แก่ตนเองและสังคมได้^{๓๓}

กถาญญา ความเป็นผู้จักกาลเวลา ข้อนี้นี้วิเคราะห์ได้ว่า หากเรานำหลักการบริโศกปัจจัย ๔ คือ ความเป็นผู้จักกาลในการบริโศก การที่มนุษย์จะบริโศกปัจจัย ๔ หากรู้กาลเวลาในการบริโศกปัจจัย ๔ ร่างกาย จิตใจของมนุษย์ก็จะเกิดความสุข ไม่ควรบริโศกพร่ำหรือควรบริโศกปัจจัย ๔ ตามเวลาอันสมควร

ปรัสนัญญา ความเป็นผู้จักชุมชน หากนำหลักนี้มาประยุกต์ใช้ในการบริโศกจะสังเกตได้ว่า การบริโศกปัจจัย ๔ หากเรารู้จักชุมชน ผู้คน ชนชั้น วรรณะ มนุษย์ก็จะสามารถเลือกการ

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๖.

บริโภคได้ พรรคคณะพุทธจริยศาสตร์ส่งเสริมให้เลือกผู้คน ชนชั้น ชุมชนที่บริโภคด้วยปัญญา หากชุมชนผู้คนใดไม่บริโภคด้วยปัญญา พุทธจริยศาสตร์ก็ปฏิเสธการบริโภคเช่นนั้น^{๓๔}

บุคคลปรปักษ์ คือการรู้จักเลือกคบบุคคล พุทธจริยศาสตร์เห็นว่า การบริโภคที่ดี หากว่ารู้จักคบบุคคลที่บริโภคปัจจัย ๔ ด้วยปัญญา ข้อนี้มีลักษณะเหมือนกับข้อปรัสนุญาที่กล่าวข้างต้น หากเลือกคบบุคคลที่ไม่ดี การบริโภคปัจจัย ๔ ก็มีแนวโน้มไม่ดีด้วยหากเลือกคบบุคคลดีมีปัญญาการบริโภคปัจจัย ๔ ก็จะมีประโยชน์เกิดคุณค่าในการบริโภคอย่างแท้จริง ฯ

จากที่วิเคราะห์มาทั้งหมด ๗ ข้อนี้ก็เป็นการประยุกต์หลักพุทธจริยศาสตร์มาใช้ในการบริโภคปัจจัย ๔ หากนำหลักปรัสนุญา ๗ ดังกล่าวมาใช้ในการบริโภคแล้ว การบริโภคปัจจัย ๔ ก็เกิดคุณค่าแก่นุชย์ในฐานะผู้บริโภคได้ นี่เป็นมุมมองตามหลักพุทธจริยศาสตร์

๒.๗ คุณค่าของการบริโภค

การศึกษาคุณค่าเป็นการศึกษาตามหลักจริยศาสตร์ ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงคุณค่าของการบริโภคปัจจัย ๔ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ดังนี้

การบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ และยารักษาโรค ย่อมมีความสำคัญต่อมนุษย์โดยทั่วไป แต่ในขณะที่เดียวกันก็อาจบังเกิดโทษภัยอันเกิดจากการบริโภคได้เช่นเดียวกัน หากขาดสติ ไม่รู้จักคุณค่าแท้ของปัจจัยทั้ง ๔ วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เพื่อให้เห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะในการดำรงชีวิตของมนุษย์^{๓๕} คุณค่าของสิ่งที่มนุษย์เสพเข้าไปสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ(๑) คุณค่าแท้ของการบริโภคปัจจัย ๔ และ (๒) คุณค่าเทียมของการบริโภคปัจจัย ๔

๒.๗.๑ คุณค่าแท้ของการบริโภคปัจจัย ๔

คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าที่เป็นประโยชน์ในด้านคุณภาพที่ส่งเสริมให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ต่อต้านโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หรือเป็นสิ่งจำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในด้านที่ทำให้ชีวิตมีความสุขตามอัตภาพของตน สามารถแก้ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายได้ เช่น การบริโภคอาหาร คุณค่าอยู่ที่ประโยชน์ที่หล่อเลี้ยงร่างกายเป็นอยู่ดี มีสุขภาพดี มีความสุข มีกำลังเกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่นแก่การบำเพ็ญหน้าที่เช่นเดียวกับบ้านเป็นที่สำหรับหลับนอนพักผ่อนเป็นที่อยู่อาศัย ไม่จำเป็นต้องใหญ่เสมอไปขอเพียงให้บังแดดลมฝนและสัตว์ร้ายภัยธรรมชาติ ก็ถือว่าเป็นคุณค่าหรือ

^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ, *พุทธทรัพย์จากพระโอษฐ์ (ฉบับคู่มือพุทธบริษัท)*, หน้า ๗๘.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, หน้า ๗๒.

ประโยชน์ที่แท้จริงของบ้าน เป็นต้น คุณค่าที่แท้จริงในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ นั้นเห็นได้จาก บทพิจารณาของพระสงฆ์ก่อนที่จะใช้สอยปัจจัย ๔ หรือที่เรียกว่า ปัจจเวกขณะ ดังที่ปรากฏใน พระไตรปิฎกว่า

การพิจารณาเกี่ยวกับจิวร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยจิวร เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลานเพื่อ ปกปิดอวัยวะที่น่าละอาย

การพิจารณาเกี่ยวกับบิณฑบาต พิจารณาโดยแยกคายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ให้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน เพื่อความมัวเมาเกิดกำลังพลังทางกาย เพื่อประดับ เพื่อตกแต่งแต่เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ ดำเนินไปได้ มิให้ร่างกายลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ทำได้ตามนี้ก็จะช่วยระงับดับบรรเทาทุกข์เวทนาเก่าคือความหิวได้ และไม่ทำทุกข์เวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น อนึ่งความเป็นไปโดยสะดวกแห่งอรรถภาพร่างกายนี้ความเป็นผู้หาโทษไม่ได้ และความเป็นอยู่โดยผาสุก ก็จักบังเกิดมีแก่เรา

การพิจารณาเกี่ยวกับเสนาสนะ พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยเสนาสนะ เพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตรายที่เกิดจากฤดู และยินดีในการหลีกเร้น

การพิจารณาเกี่ยวกับคิลานเภสัชบริหาร พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยคิลานเภสัชบริหาร เพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาพาธต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อไม่มีความเบียดเบียนเป็นที่สุด ซึ่งเมื่อไม่ใช้สอยอยู่ อาวสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอใช้สอยอยู่ อาวสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็พึงเกิดขึ้น เมื่อเธอใช้สอยอยู่ อาวสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยอาการอย่างนี้ นี้เรียกว่า ภิกษุละ อาวสวะที่จะพึงละได้ด้วยการใช้สอย^{๓๖}

การพิจารณาถึงคุณค่าแท้ คือ คุณประโยชน์ที่แท้จริงของปัจจัย ๔ เพียงเพื่อป้องกันและบรรเทาอันตรายทั้งที่เป็นภายนอก ได้แก่ สัตว์ที่เป็นอันตราย ลมฟ้าอากาศที่ไม่เหมาะสม และอันตรายภายในร่างกาย คือ ความหิว และความเจ็บป่วย ซึ่งเมื่อร่างกายปลอดภัยดีแล้ว จะได้

^{๓๖} อังคุตตรก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๔๓-๕๔๕.

ประพัตติพรหมจรรย์ คือ ปฏิบัติธรรมให้ถึงความพ้นทุกข์ คือ การได้บรรลุโลกุตตรผลในที่สุด อันเป็นคุณที่สูงสุดที่มนุษย์ชาติพึงปฏิบัติให้เข้าถึงให้ได้

๒.๓.๒ คุณค่าเทียมของการบริโภคปัจจัย ๔

คุณค่าแอบแฝง หรือคุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าที่เป็นเพียงส่วนเกินไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายอย่างแท้จริง การบริโภคส่วนนี้เพื่อสนองตัณหาความอยาก เพื่อเสริมอัตราในการแสดงบทบาททางสังคม เพื่อความสนุกสนาน เพื่ออวดความมั่งมีฐานะในสังคมเท่านั้น เช่น การดื่มไวน์ ขวดละหมื่น หรือแสนบาทเป็นเพียงการดื่ม เพื่อให้คนทั่วไปเห็นว่ามั่งมีฐานะที่ดี อีกประการรับประทานอาหารมากเกินไปเป็นสาเหตุให้คนเราเป็นโรคร้ายแรงและเสียชีวิตได้^{๓๖} นี้เรียกว่าเป็นคุณค่าเทียม ซึ่งตรงข้ามกับคุณค่าแท้ของการบริโภคอาหารที่ถูกหลักและได้สัดส่วนตามหลักโภชนาการอาหารหลัก ๕ หมู่ก็ถือว่าเป็นยาอายุวัฒนะแล้ว ฮิปโปเครติส บิดาแห่งวงการแพทย์แผนปัจจุบัน กล่าวไว้ว่า อาหารเป็นยา และยากี่ได้จากอาหารที่เรากินเข้าไป อาหารเป็นยารักษาโรค และส่งเสริมสุขภาพซึ่งมีหลักฐานยืนยันทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอน^{๓๗}

บรรพชิตควรดำรงชีพอย่างผู้ไม่ประมาท และมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการรับและบริโภคปัจจัย ๔ การมีสติในการพิจารณาบริโภคใช้สอยเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายของการบริโภคปัจจัย ๔ อย่างแท้จริงนั้น พระภิกษุสามเณรจำเป็นต้องมีการฝึกหัดเจริญสติด้วย การพิจารณาปัจจัย ๔ ใน ๓ เวลา คือ ธาตุปฏิกุศลปัจเจกขณะ พิจารณาปัจจัย โดยความเป็นธาตุในเวลา รับคือเวลาที่ได้ปัจจัย ๔ นั้นมา, ตั้งขณิกปัจเจกขณะ พิจารณาปัจจัย ๔ ในขณะที่บริโภคคือใช้สอย และอดีตปัจเจกขณะ พิจารณาทดแทนในภายหลัง หลังจากที่ไม่ได้พิจารณาในเวลารับและขณะบริโภค^{๓๘} เพื่อป้องกันอัสวกิเลสอันจะพึงมีจากบริโภคปัจจัย ๔ อย่างขาดสติ

อัสวกิเลส หรือ เรียกว่า อัสวะนั้น เป็นกิเลสที่หมักหมม นอนเนื่องทับถมอยู่ในจิต ชุบย้อมจิตให้เศร้าหมอง ให้ขุ่นมัว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงอัสวะที่ภิกษุพึงละได้ด้วยการใช้

^{๓๖}แอลเบรคต์ เอ. เฮเยอร์, กินกันแก่ ปรับแนวการกินเพื่ออายุวัฒนะ, เรียบเรียงโดยนพ.ไพฑูลย์จตุรปัญญา, (กรุงเทพมหานคร, : สำนักพิมพ์รวมธรรมส์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

^{๓๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๑๐๗.

^{๓๘}พระเทพสิมามาจารย์ (โอภาส นิรุติเมธี), ธรรมปริทัศน์ ๔๑, หน้า ๔๒.

สอย เพราะถ้าไม่ใช้สอยจะมีโทษ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้น ก็จะมีขึ้น จึงต้องใช้สอย และพิจารณาโดยแยกคาย ดังนี้

บทพิจารณาการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ทั้ง ๓ บท คือ บทพิจารณาก่อนบริโภคใช้สอย หรือขณะรับและแสวงหา(ธาตุปัจจเวกขณะ) บทพิจารณาขณะบริโภคใช้สอย(ตั้งขณิกปัจจเวกขณะ) และบทพิจารณาหลังจากการบริโภคใช้สอย(อดีตปัจจเวกขณะ) ได้สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักการให้พุทธศาสนิกชนได้เตือนตนให้ตระหนักสำนึกพิจารณาการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ส่งผลกระทบต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม^{๔๐}

ส่วนสังคมสมัยปัจจุบัน เห็นว่า การบริโภค คือ การใช้สินค้า และการบริการ บำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจของผู้บริโภค แต่พระพุทธจริยศาสตร์ถือว่า การบริโภคคือ การใช้สินค้าและการบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับประโยชน์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หมายความว่า การบริโภคควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตมากกว่า การบำบัดความต้องการเพียงอย่างเดียว พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺญโต) ได้กล่าวไว้ว่า

การบริโภคนั้นคนจำนวนมากทีเดียว เมื่อบำบัดความต้องการ เช่น กิน อาหารโดยมุ่งรสอร่อย แต่กลับทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตร่างกาย เบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่นความพอใจไม่เป็นตัวตัดสินอรรถประโยชน์ถ้าความพอใจนั้น ไม่พร้อมกับการได้คุณภาพชีวิตความพึงพอใจบางครั้งก็จะกลับเป็นตัวการทำลาย อรรถประโยชน์เช่น ทำให้คนหลงมัวเมา ทำลายสุขภาพเสียคุณภาพชีวิตเป็นต้น....มองในแง่พุทธศาสตร์ ก็ต้องบอกว่าสินค้า และบริการมีอรรถประโยชน์ สามารถทำให้เกิดความพอใจ ที่ได้เสริมคุณภาพชีวิตแก่ผู้บริโภค^{๔๑}

การรู้จักคิดแบบเห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมหรือคุณค่าแอบแฝง เป็นการใช้ความคิดพิจารณาถึงสิ่งที่จำเป็นในชีวิตที่จะต้องใช่วิชาญาณในการแสพัตถุหรือปัจจัยเครื่องอาศัยของมนุษย์ เพราะว่าถ้าเมื่อใดเราไม่สามารถมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่บริโภคเข้าไปแล้วย่อมได้รับผลเสียมากกว่าผลดี เพราะสิ่งของบางอย่างอาจจะมีผลพิสดารในการให้ข่าวสารข้อมูล เช่น ยาสูบกำลังชนิดต่าง ๆ เครื่องดื่มที่ให้สารทดแทนพลังงานที่เสียไป หรือยาบำรุงร่างกายต่าง ๆ ที่

^{๔๐} แสวง นิลนามะ “จริยธรรมการบริโภคในพระพุทธศาสนาเถรวาท ”วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต”, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๑-๑๖๗.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔.

เราเห็นโฆษณาอยู่ทุกวัน มีหมอบางท่านออกมาให้ข้อสังเกตว่า ยาชูกำลังเหล่านี้นั้นเป็นของที่ไม่จำเป็นต่อร่างกายและชีวิตที่แท้จริง เป็นสิ่งของฟุ่มเฟือยที่หลอกให้ประชาชนหลงเชื่อเพื่อประโยชน์ในด้านธุรกิจ เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวันจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องใช้สติพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียมของปัจจัยเครื่องบริโภคนั้นแต่ละวัน แยกแยะให้ออกสิ่งสิ่งไหนมีประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย เป็นไปเพื่อความเจริญเติบโต สิ่งไหนที่เป็นไปเพื่อความหรรหามีราคาแพงแต่มีคุณค่าประโยชน์เพียงน้อยนิด เป็นคุณค่าเสริมความอยากไม่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต บางที่เป็นอันตรายต่อชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฎฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่นให้เจริญขึ้นอีกอย่างหนึ่งวิธีคิดแบบนี้ ยังเกื้อกูลต่อการเกิดของ

กุศลกรรม เช่น ความมีสติเป็นต้น ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ เพราะประกอบด้วยปัญญา ต่างจากคุณค่าเทียมที่เสพหรือบริโภคด้วยอำนาจของกิเลสคือความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นต้น^{๔๒}

การบริโภคเพื่อบำบัดความต้องการโดยมุ่งให้ได้ประโยชน์สูงสุด ด้วยวิธีการที่ง่ายจากการรู้จักคิดพิจารณาถึงคุณค่าที่แท้จริง ของสิ่งที่ใช้บริโภคใช้สอยย่อมได้รับประโยชน์ตรงตามวัตถุประสงค์ตรงตามจุดมุ่งหมายของการบริโภคตามอย่างอริยชน

๒.๘ วิพากษ์

การบริโภคปัจจัย ๔ เป็นการบริโภค เพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของความเป็นมนุษย์เท่านั้น มิได้มุ่งพัฒนาวัตถุซึ่งเป็นคุณค่าภายนอก โดยรู้จักการใช้ปัญญาในการรู้จักพิจารณาในการที่จะเลือกบริโภคปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงมีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง การบริโภคเป็นปัจจัยระดับพื้นฐานของการสร้างเหตุปัจจัยที่ดีงาม อันจะนำไปสู่การไม่ตกเป็นทาสตัณหา คือ ความเป็นอสรภาพ การบริโภคแนวพุทธต้องรู้จักตั้งเป้าหมายหรือคำถามว่า บริโภคเพื่ออะไร สิ่งบริโภคนั้นเป็นไปด้วยความเป็นประโยชน์หรือไม่ จะเห็นได้ว่าการบริโภคเชิงพุทธนั้น จำเป็นที่จะต้องคิดอย่างมีเหตุผลอยู่เสมอ หากไม่มีการใช้ปัญญาคิดอย่างแยบคายมีเหตุผล คุณค่าที่เกิดจากการบริโภคก็จะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน ความหมายของการบริโภคเชิงพุทธจึงมีลักษณะที่บริโภคปัจจัย ๔ ให้ตรงกับความต้องการและวัตถุประสงค์ของการบริโภค

^{๔๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

สำหรับประเภทของการบริโภคนั้น ตามทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์ก็มี ๔ ประเภท เช่นเดียวกัน แต่มีสิ่งที่น่าสนใจหรือตั้งข้อสังเกตอยู่อย่างหนึ่งคือ ตามทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์ นอกจากจะมีประเภทของการบริโภคของการบริโภคคือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคแล้ว ยังแยกประเภทของการบริโภคปัจจัย ๔ ไว้อย่างครอบคลุมกล่าวคือมีประเภทการบริโภคปัจจัย ๔ ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ พุทธจริยศาสตร์ได้วางหลักเกณฑ์ไว้อย่างเห็นได้ชัด ประเภทของการบริโภคแนวพุทธสามารถใช้ได้กับคนทุกกลุ่ม ทุกวัย ทุกวรรณะ จะเห็นได้ว่า ประเภทของการบริโภคปัจจัย ๔ แนวพุทธมีคุณค่ากับคนทุกชั้น ทุกวัย ทุกสถานะ ไม่ว่าจะเป็นใคร อยู่ในฐานะอะไร ก็สามารถนำหลักการบริโภคปัจจัย ๔ ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดได้

สาเหตุหรือเหตุผลในการบริโภคของคนไทยกลุ่มบริโภคนิยม ทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์มิเห็นด้วยการที่ให้เหตุผลเกี่ยวกับการบริโภคว่า บริโภคเพื่อสนองความอยากและบริโภคเพื่อให้สังคมภายนอกคิดว่าตนเองเป็นผู้มีฐานะร่ำรวย มีอำนาจวาสนา พุทธจริยศาสตร์เห็นด้วยการบริโภคปัจจัย ๔ โดยการใช้ปัญญาพิจารณาก่อนการที่จะบริโภคปัจจัย ๔ ให้รู้จักคุณค่าที่เกิดจากการบริโภคเพื่อคุณภาพของชีวิต บริโภคปัจจัย ๔ เพื่อความดำรงอยู่แห่งชีวิต ทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์เห็นว่าการที่คนไทยกลุ่มบริโภคนิยมมีแนวคิดเช่นนี้ เป็นแนวคิดที่อาจสร้างความสุขได้อยู่ในระดับหนึ่ง แต่ความสุขที่คนไทยกลุ่มบริโภคนิยมที่ได้จากการบริโภคปัจจัย ๔ เป็นความสุขชั่วคราวเท่านั้น หากมนุษย์อยากมีความสุขต้องรู้จักใช้ปัญญา มีแนวคิดที่กว้างไกลให้รู้จักเลือกบริโภคปัจจัยตามความเหมาะสมและความจำเป็นตามสมควรแก่ชีวิต

หลักการบริโภคปัจจัย ๔ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าการบริโภคแนวพุทธมิได้บริโภคมองเห็นแต่ประโยชน์คุณค่าของมนุษย์เสียอย่างเดียว การบริโภคตามแนวพุทธยังมีมุมมองอีกว่า บริโภคปัจจัย ๔ อย่างไรจึงจะไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติถูกทำลาย ทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์มีแนวคิดในการบริโภคปัจจัย ๔ อย่างกว้างไกล ป้องกันปัญหาที่เกิดจากการบริโภคซึ่งเป็นภัยร้ายที่ตามมา

คุณค่าของการบริโภคทฤษฎะพุทธจริยศาสตร์แบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ ๑. คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าที่เป็นประโยชน์ในด้านคุณภาพที่ส่งเสริมให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ต่อต้านโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หรือเป็นสิ่งจำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในด้านที่ทำให้ชีวิตมีความสุขตามอัธยาศัย

ของตน สามารถแก้ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายได้ เช่น การบริโภคอาหาร คุณค่าอยู่ที่ประโยชน์ที่หล่อเลี้ยงร่างกายเป็นอยู่ดี มีสุขภาพดี มีความสุข มีกำลังเกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่นแก่การบำเพ็ญหน้าที่เช่นเดียวกับบ้านเป็นที่สำหรับหลับนอนพักผ่อนเป็นที่อยู่อาศัย ไม่จำเป็นต้องใหญ่เสมอไป ขอเพียงให้บังแดดลมฝนและสัตว์ร้ายภัยธรรมชาติ ก็ถือว่าเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของบ้าน เป็นต้น ๒. คุณค่าแอบแฝง หรือคุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าที่เป็นเพียงส่วนเกินไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายอย่างแท้จริง การบริโภคส่วนนี้เพื่อสนองตัณหาความอยาก เพื่อเสริมอัตตาในการแสดงบทบาททางสังคม เพื่อความสนุกสนาน เพื่ออวดความมั่งมีฐานะในสังคมเท่านั้น เช่น การดื่มไวน์ขวดละหมื่น หรือแสนบาทเป็นเพียงการดื่ม เพื่อให้คนทั่วไปเห็นว่ามั่งมีฐานะที่ดี อีกประการรับประทานอาหารมากเกินไปเป็นสาเหตุให้คนเราเป็นโรคภัยแรงและเสียชีวิตได้ นี่เรียกว่าเป็นคุณค่าเทียม ซึ่งตรงข้ามกับคุณค่าแท้ของการบริโภคอาหารที่ถูกหลักและได้สัดส่วนตามหลักโภชนาการอาหารหลัก ๕ หมู่ก็ถือว่าเป็นยาอายุวัฒนะแล้ว ฮิปโปเครติส บิดาแห่งวงการแพทย์แผนปัจจุบัน กล่าวว่า iva อาหารเป็นยา และยาที่ได้จากอาหารที่เรากินเข้าไป อาหารเป็นยารักษาโรค และส่งเสริมสุขภาพซึ่งมีหลักฐานยืนยันที่แน่นอน

จากแนวคิดตามหลักพุทธจริยศาสตร์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ การบริโภคปัจจัย ๔ ตามพระคัมภีร์พุทธจริยศาสตร์อาจขัดแย้งกับความอยากของมนุษย์ พุทธจริยศาสตร์เห็นว่ามนุษย์มีความอยากไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อมีความอยากแล้ว การที่จะอยากบริโภคปัจจัย ๔ หรือความต้องการในการบริโภคย่อมมีมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น เพราะมนุษย์ต้องการความสุข สำหรับมนุษย์ที่ชอบเสพหรือชอบบริโภคปัจจัย ๔ อาจปฏิเสธการบริโภคเชิงพุทธ พุทธจริยศาสตร์ไม่ได้ปฏิเสธความสุขแต่พุทธจริยศาสตร์เห็นว่าการที่มนุษย์บริโภคปัจจัย ๔ แบบสนองความต้องการมากเกินไป จะเป็นเหตุให้เกิดความสุขแบบไม่ยั่งยืนเป็นความสุขชั่วคราวเป็นที่มาของความทุกข์ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมนุษย์บริโภคปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคแบบไม่มีขอบเขต ปัญหาที่เกิดจากการบริโภคอาจตามมา เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาโรคภัยที่เกิดจากการบริโภคเป็นต้น เพราะการบริโภคแบบไม่มีขอบเขตต้องทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรนเพื่อสนองความต้องการที่สูงสุดแท้จริงแล้วมนุษย์เกิดมาต้องการแค่ปัจจัย ๔ ตามความจำเป็นเท่านั้นชีวิตของมนุษย์ก็ดำเนินไปได้ เหล่านี้ก็เป็นพระคัมภีร์ของการบริโภคตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ที่อยากเห็นมนุษย์มีความสมบูรณ์ในการบริโภคปัจจัย ๔ หากมีคำถามว่าทำไมพุทธจริยศาสตร์จึงตระหนักให้บริโภคเช่นนั้น พุทธจริยศาสตร์ก็ให้เหตุผลได้ว่า

พุทธจริยศาสตร์เพียงอยากให้มนุษย์ได้สิ่งที่มีคุณค่าที่แท้จริงที่เกิดจากการบริโภคนิจัย ๔ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ พุทธจริยศาสตร์ไม่ต้องการเห็นศักยภาพในการเป็นมนุษย์เสื่อมถอยลง ต้องการเห็นมนุษย์มีศักยภาพกายและใจสมบูรณ์หากนำหลักการบริโภคนิจัย ๔ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ก็จะได้ประโยชน์ที่เกิดจากการบริโภคนิจัย ๔ นี้ เป็นมุมมองการบริโภคนิจัย ๔ ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ที่อยากจะสะท้อนแนวความคิดแก่มนุษย์ให้รู้จักการเลือกบริโภคนิจัย ๔ เพียงเท่านั้น